

GÖÇ ve VATANDAŞLIK İLİŞKİSİNDE ULUS-ÖTESİ BİR FORMÜLASYON OLARAK *JUS NEXI* ESASI VE İŞLEVSELLİĞİ*

*As A Transnational Formulation on Migration and
Citizenship Relationship: Jus Nexi and It's Functionality**

Fatma Elif ÇELİK**

Özet

Jus sanguinis (kan esası) ve *jus soli* (toprak esası) vatandaşlığı gerçek ve etkili şekilde yaratmayan, sadece belirli sayıdaki kişiyi kapsayacak esaslardır. Dolayısıyla bu esaslardan biri ile, özellikle varlıklı bir devletin vatandaşlığını yüklenememiş diğer herkes yönünden bir dahil etme ya da hariç bırakma ikilemi ile karşı karşıya kalınmaktadır. Mevcut vatandaşlık yasaları, otomatik katılım tahsis edilmesi için tek kriter olarak doğum olayına odaklanarak, bu atamanın apolitik bir sınırlama tercihindense başka bir şey olmadığı fikrine katkıda bulunmaktadır. Ne var ki pratikte, doğum yolu ile vatandaşlık yüklemeye dayalı kurallar, topluma kimlerin dahil edilebileceğini sınırlamaktan çok daha fazlasını yapmaktadır. Tıpkı mülkiyet rejimleri gibi, hak sahibi olanlara ayrılmış belirli kaynaklara, faydalara, korumalara, karar verme süreçlerine fırsat yaratan kurumlara erişimi de tanımlamaktadır.

Ayelet Shachar, kalıplaştırılmış bir vatandaşlık statüsünün nesiller arası aktarımının, Orta Çağ'daki vatandaşlık-mülkiyet ilişkisi üzerinden düşünsel bir ilgi kurarak, haksızlığını dile getirmiştir. Bu adaletsizliği telafi etmek için Shachar, bir tür küresel doğum hakkı vergisi kurgulamakta; *jus sanguinis* ve *jus soli*'den farklı olarak gerçek bir sosyal özdeşleşmenin bağlantısını kurmak adına, gurbetçi vatandaşları hariç bırakarak, uzun süredir ikamet eden yerleşik yabancıların, aşamalı olarak vatandaşlığa kabul edilmelerini "*jus nexi*" olarak adlandırdığı yeni bir esas yaratarak açıklamaktadır. **Anahtar Kelimeler:** Vatandaşlık, Ulus-ötesi Vatandaşlık, Göç ve vatandaşlık, Jus nexi, Gerçek vatandaşlık ilkesi.

➤ Bu makale Etik Kurul İznine tabi değildir/This article is not subject to Ethics Committee Permission.

➤ Makale Geliş Tarihi/Article Received Date: 03.05.2022

➤ Yayın Kurulu Kabul Tarihi/Editorial Board Acceptance Date: 21.12.2022

* Bu çalışma, 21-22 Nisan 2022 tarihleri arasında Yaşar Üniversitesi Uluslararası Hukuk Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından düzenlenen "Uluslararası Hukukta Göç ve Vatandaşlık" Sempozyumu'nda sunulan "Jus Nexi Vatandaşlık Esası" başlıklı bildirinin, genişletilmiş hâlidir. Zamansız gidip sonsuz olan canım kuzenim Canan'ımın ruhuna armağan edilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Ufuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim Dalı, fatmaelif.celik@ufuk.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0373-5494>.

Abstract

Jus sanguinis and *jus soli* are principles that do not create truly and effectively citizenship but both rely upon a conception of bounded citizenship. Therefore, with one of these principles, it is been faced with an inclusion or exclusion dilemma, especially in terms of everyone else who could not acquire the citizenship of a wealthy state. By focusing selectively on the event of birth as the sole criterion for allocating automatic citizenship, existing citizenship laws contribute to the conceit that this assignment is no more than an apolitical act of membership demarcation. In practice, however, birthright attribution rules do far more than demarcate who may be included in the polity. Like other property regimes, they also define access to certain resources, benefits, protections, decision-making processes, and opportunity enhancing institutions which are reserved primarily to those defined as right-holders.

Ayelet Shachar expressed the injustice of the intergenerational transmission of a stereotyped citizenship status by comparing through the citizenship-property relationship that dates back to medieval era. To compensate for this injustice, Shachar suggests a global birthright levy to “redistribute resources from those nations who have disproportionately benefited from the intergenerational transfer of property of citizenship to those who have not. She proposes also to move from an ascriptive *jus soli* or *jus sanguinis* to a system she names “*jus nexi*” that would recognize the link of real socialization in order to progressively include in citizenry the long-term foreign residents or exclude the descendants of expatriate citizens.

Key Words: Citizenship, Transnational citizenship, Migration and citizenship, *Jus nexi*, Genuine membership principle.

GİRİŞ

Göç ve vatandaşlık ilişkisi, dünyanın en zengin ülkelerinde ve giderek artan şekilde göçmen gönderen ülkelerde öne çıkan bir sosyal-politik mesele hâline dönüşmektedir. Sınır aşan insan hareketliliğinin karmaşık yapısının yanı sıra insan hakları, eşitlik, kabul görme ve kendi kaderini belirleme ile ilgili tartışma konuları ortak endişe paydası olarak tanımlanmaktadır. Özellikle daha da hızlanmış bir zamanın döngüsünde, dünya nüfusunun kontrolsüz artışı ile iklim değişikliği, süregelen savaşların yarattığı tahribat, ekonomik fayda sağlanan kaynakların azalışı, fırsat eşitsizlikleri, istihdam arayışı, gelişmemiş ya da gelişmekte olan devletlerin vatandaşları bakımından bulunulan ortamdan kaçma itkisini beslemektedir. Mevcut düzende gelişmiş devletlerin vatandaşı olup temiz bir çevrede, insan onuruna yakışır biçimde ve gelecek kaygısından uzakta hayatlarını sürdürenler ile bu şanstın mahrum kalanlar/bırakılanlar arasındaki adalet dengesini sorgulamaktayız. Bu farkı yaratanın, her bakımdan zengin bir devletin vatandaşı sıfatıyla hayata gözlerini açmaktan ibaret basit bir şans olduğu düşünüldüğünde vatandaşlık kavramının mahiyeti ve muhtevası yeniden gözden geçirilebilir mi sorusu akla gelmektedir.

Devletler, egemenlik yetkilerinden güç alarak vatandaşlığın yaşam boyu sürecek ve diğer nesillere aktarılacak faydalarından kimlerin hangi şartlarla yararlanacağına kendileri karar vermekte ve yasalarını bu bakış açısından

düzenlemektedir. Dolayısıyla bugün, hâlen feodal düzendeki gibi kalıtsal statülerin varlığına, vatandaşlık yasalarındaki tipik edinim yolları ile devam edilmektedir. Eksik olan şey, süregelen keskin eşitsizliklerle dolu bir dünyada vatandaşlığın yeni ekonomisini yaratmak ve güncel bir formülasyon üretmektir. Bu bağlamda topluma kimlerin hangi şartlarla vatandaşlık sıfatıyla dahil olacağı ile ilgili seçicilik kriterlerinin yeniden gözden geçirilmesi ihtiyacı doğmaktadır. Özellikle, şans eseri doğduğu devletin insan topluluğuna vatandaş statüsü ile katılmış olanlar dışında kalanların kaygı ve beklentilerine cevap vermek gerekmektedir.

Devletlerin, göç istatistiklerini, doğru sorun başlıkları etrafında toplamıyor ve/veya raporlamıyor olmasına; göçmen tanımlamalarının ülkeden ülkeye değişkenlik arz etmesine; iklim göçü, düzensiz göç ya da geri dönüş temelli göç gibi önemli konulara yeteri derinlikte odaklanılmamasına bağlı olarak uluslararası göç ile ilgili karşılaştırılabilir veriler sınırlı kalmaktadır. Buna rağmen 2020 yılında yaklaşık 281 milyon kişinin doğdukları ülkenin dışında yaşamlarını sürdürdükleri düşünülmektedir. Bu sayı, dünyadaki toplam nüfusun yalnızca yüzde 3,60'ını oluşturmasına¹ rağmen göçle ilişkili rakamların giderek büyümesi, göçmenlerin ev sahibi ülkelerdeki entegrasyon/uyumlaştırma ve kültürleşme kalıplarının değişmesi yeni tip vatandaşlıkların ve göç politikalarının tasarlanmasına yönelik gereklilikleri kurcalamaya yol açmakta; devletlerin vatandaşlığa kabul şartları ve uygulamaları, küresel yoksulların yaşama şansları ya da yaşam kaliteleri üzerinde doğrudan etki göstermektedir.

Bu çalışmada, uluslararası hareketliliğin yansımaları ile göç ve vatandaşlık bağlamında göçmenlerin vatandaşlık beklentileri hakkındaki teoriler öncül tutularak ulus-ötesi göç sürecinde bir çözüm önerisi olarak sunulan ve Ayelet Shachar²'in *jus nexi* olarak adlandırdığı vatandaşlık esası hakkında bilgi verilmesi ve görüşlerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada “göçmen” tabiri, Türk hukukundaki anlamının dışında³, uluslararası yazına uygun şekilde gönüllü ya da zorunlu uluslararası hareketin öznesi kişiler anlamında kullanılmıştır.

¹ < <https://publications.iom.int/books/global-migration-indicators-2021> > ET: 15.03.2022.

² Ayelet Shachar, göç ve vatandaşlık hukuku, nitelikli göçmenlik, karşılaştırmalı perspektifte din ve devlet, grup hakları ve cinsiyet eşitliği, çok düzeyli yönetim rejimleri, ulus-ötesi hukuki süreçler ve çağdaş siyaset ve hukuk teorisi alanlarında çalışmalar yürütmektedir. Toronto Üniversitesinde hukuk, siyaset bilimi ve küresel ilişkiler profesörüdür. Harvard Üniversite'sinde çalışmıştır. 2020'ye kadar Max Planck Enstitüsünün Etik, Hukuk ve Politika Bölümü'nün direktörlüğünü yürütmüştür.

³ 5543 sayılı İskân Kanunu (RG: 29.09.2006/26301) m.3: göçmen, “*Türk soyundan gelen ve Türk kültürüne bağlı olup yerleşmek amacıyla tek başına veya toplu hâlde Türkiye'ye gelip bu Kanun gereğince kabul olunanlardır*”.

I. GÖÇ VE VATANDAŞLIK İLİŞKİSİNİN TEMELLENDİRİLMESİ

A. YENİ ULUSLARARASI HAREKETLİLİĞİN YANSIMALARI

Uluslararası hareketlilik ya da küresel göç, yalnızca ölçek olarak değil ve fakat hareketin yapısı ve bu harekete dahil olan grupların kültürel çeşitliliği bakımından da katlanarak artmaktadır. İlerleyen senaryoda daha fazla devlet ve ulusun bu sosyal karmaşa ile başa çıkmak zorunda kalacağı hakikattir; üstelik de geçmiş tecrübelerin yetersiz kalma ihtimali de buraya dahildir⁴.

Göç, tarih boyunca farklı insan gruplarının birbirleri ile karışmasını gerektirmiş bir olay olarak nitelendirilmiştir. Ancak bugünkü görüntüye bakıldığında, çağdaş bağlamda, göçmenlerin çeşitliliğinin arttığı fark edilmektedir. Dünya savaşları sonrasında uluslararası düzeydeki insan hareketliliği, kuzey ülkeleri arasında egemenken şimdilerde hareketin ana yönü, düşük gelirli gelişmemiş ya da geliştirmekte olan ülkelere yüksek gelirli gelişmiş ülkelere doğrudur. Her yıl iki ya da üç milyon insanın, insanca yaşama umudunu sırtlanarak karanlık bir tünelden aydınlığa doğru yol aldığı tespit edilmekte; bu sayının Batı'daki nüfus artışını domine etmeye başladığı tahmin edilmektedir. Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerindeki insanların küresel göçe daha fazla katılımı, özellikle OECD ülkelerine göç akışları, kültürel çeşitliliğin artmasına ve sosyal yaşam düzensizliği karmaşasına sebep olmaktadır⁵.

Yeni uluslararası hareketliliğin yansımalarını, genel olarak, ulus-ötesilik, ulus-üstülük ve küresel dağıtım adaleti biçiminde üç farklı tartışma başlığı etrafında toplamak mümkündür.

1. Ulus-ötesilik

Ulus-ötesilik, küreselleşmenin bölgesellik üzerine kurulu tüm farklılıkları kontrol etme gücünün etkisinin zayıflaması ile gün yüzüne çıkmış bir kavram olup içinde bulunduğumuz çağın yarattığı ulaşım kolaylıkları ve yeni bilgi teknolojilerinin iletişimi kesintisiz hale getirmesine bağlı olarak ihtiyacın ve insanın sınırlar arası akışını ifade etmektedir⁶. Ulus-ötesi topluluklar, kimlikleri belirli tek bir yere bağlı olmayan, yaşadıkları ülke ile anavatanları ya da başka ülkeler arasında ekonomik, politik, sosyo-kültürel bağlar kuran, geliştiren ve bunu sürekli olarak devam ettiren gruplardan oluşmaktadır. Bu bakımdan geleneksel ulus-devlet aidiyeti fikirlerine güçlü bir meydan okuma olarak tanımlanmakta; bir ulus-devlete ya da bir bölgeye aitlik söz konusu değilse bunun ne

⁴ Graeme Hugo, 'Migrants in Society: Diversity and Cohesion', (September 2005), Global Commisison On International Migration -GCIM, 1.

⁵ Hugo (n 4) 2-3.

⁶ Stephen Castles, 'The International Migration Review', (Winter 2002) 36 (4) Host Societies and the Reception of Immigrants: Institutions, Markets and Policies, 1158.

ile ilgisi vardır sorusunu gündeme getirmektedir. Tam olarak ampirik kanıtlara sahip olmadığımızdan cevaplarımız arasında boşluklar bulunsa da kendini her yerde evinde hisseden son derece kozmopolit gruplar, küresel iş profesyonelleri ve elitler söz konusu imajı sahiplenebilirler. Ayrıca yaşadıkları yerde kendi vatanlarını yaratan zorla yerinden edilmiş *de facto* vatansızları da bu kategorinin içinde görmek mümkündür⁷.

Ulus-ötesi toplulukların hareketleri, genellikle, hükümetlerin, güçlü şirketlerin ve hükümetler arası kuruluşların baskıcı politikalarına karşın geliştirilmiş bir tepkiden kaynaklanmaktadır. Bu hareketlere eski göç yazınında diaspora denilmekte idi. Ulus-ötesi hareketlilikte özne grubun davranış karakteri, genellikle resmi olmayan ilişki ağları örmek biçiminde şekillendiğinden bu dağınık örgütlenmelerin hükümetler tarafından kontrolü zor olmaktadır. Ulus-ötesi hareketin yukarı ve aşağı önlü iki tasnifi yapılmıştır. Yukarıdan gelen ulus-ötesi hareket daha ziyade çok uluslu şirketler ve devletler tarafından yapılan faaliyetleri içermekte; aşağıdan gelen ulus-ötesi harekette ise önemli rolü oynayan gruplardan birisi ayrımcılık ve hak kaybına uğratan göçmenlerle onları izleyen ikinci ve üçüncü kuşaklar olarak görülmektedir⁸.

Ulus-ötesi göçmen kavramını kullanabilmek için bir bireyin iki veya daha fazla devletin sınırlarını aşarak toplumsal, ailevi, siyasal ya da dinsel örgütler geliştirmiş olması beklenmektedir. Esasen bu tanımlamadaki en önemli unsur, ulus-ötesi faaliyetin bireyin hayatının önemli bir kısmını oluşturmasıdır⁹.

Uluslararası hareketliliğin artışına bağlı olarak insanları veya kurumları birbirine zincirleyen çoklu ilgi ve etkileşimleri ifade eden ulus-ötesilik kavramının¹⁰

⁷ Castles (n 6) 1159-1160.

⁸ Nermin Abadan Unat, *Bitmeyen Göç-Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017) 312.

⁹ Abadan Unat (n 7) 312.

¹⁰ Ulus-ötesilik, altı farklı kavram üzerinden şekillenmektedir: 1. Sosyal morfoloji, yani sınırları aşan sosyal oluşumlar; özellikle diasporalar ve şahsi sosyal bağlantılar, 2. Farkındalık, özellikle kişilerin merkezlessiz bağlılıklarının eş zamanlı olarak "*evden uzakta ev*", "*burada ve orada*" gibi farkındalıkları çoğaltması-birden çok kimliği üstlenme bilinci, 3. Çok kültürlülük, özellikle kültürel fenomenlerin küresel medya iletişiminin de etkisiyle hızlı akışı, 4. Sermayenin küreselleşmesi, özellikle çok uluslu şirketlerden oluşan sermaye bulvarları, yöneticiler, bürokratlar, profesyonellerden oluşan ticaret ve medya seçkinlerinden oluşan devlet sınırlarından taşmış kapitalist bir sınıfın doğuşu, 5. Siyasi angajman, özellikle uluslararası sivil toplum kuruluşlarının katkısıyla artan küresel siyasi faaliyetlerin etkinliği, 6. Yer ve yerelliğin yeniden inşası, özellikle dijital teknolojinin gelişmesi ile birlikte yaşam alanlarının fiziksel ve sanal olarak ayrışması. Steven Vertovec, 'Conceiving and Researching Transnationalism', (1999) 22 (2) *Ethnic and Racial Studies*, 449-456.

göç kavramı ile bağdaştırılması¹¹, yasallık-yasa dışılık¹², geçicilik-kalıcılık¹³,

¹¹ Ulus-ötesi göç kavramı, çağımıza özgü insan hareketliliğinin doğasındaki bir ikilemden doğmuştur. Bir taraftan aidiyet ve sadakat ilişkileri bakımından coğrafi algılamaların değiştiği, diğer taraftan hukuki düzenlemeler bakımından coğrafi alanların esas alındığı bir dönemde göçmenlerin birden çok ülke ile bağlar kurmaları, sık ve sürekli şekilde etkileşim içine girmeleri göç çalışmalarında yeni bir araştırma alanı oluşturmaya başlamıştır. Anglo-sakson ve Alman akademisinde gelişen “*transnationalism*” terimi, Türkçe’ye ulus-ötesilik ya da ulus-aşırılık olarak çevrilmiştir. Derya Özkul, *Diaspora ve Ulus-Ötesi Göç, Ulus-Ötesi Göç: Uluslararası Göç Yazınında Yeni Bir Paradigma, Küreselleşme Çağında Göç-Kavramlar-Tartışmalar*, Derleyenler: S.Gülfer İhlamur Öner, N.Aslı Şirin Öner, (İletişim,2018) 483.

¹² Göçün yasa dışılığı, hareketin zorla ve düzensiz oluşundan kaynaklanmaktadır. Zorla göç, doğal ya da insan yapımı nedenlerden dolayı içerisinde yaşama ve refaha yönelik tehditleri de içeren bir zorlama unsuru bulunan göç hareketini; düzensiz göç, gönderen, transit ve kabul eden ülkelerin düzenleyici normlarının dışında gerçekleşen hareketlilikleri ifade etmektedir. Özellikle düzensiz göç konusunda açık veya genel kabul gören bir tanım bulunmamakla birlikte hedef ülkeler açısından, göç düzenlemeleri uyarınca gerekli izin veya belgelere sahip olmadan ülkeye giriş yapmak, ülkede kalmak veya çalışmak anlamına gelmektedir. Gönderen ülke açısından ise örneğin, bir kişinin geçerli bir pasaportu veya seyahat belgesi bulunmadan uluslararası bir sınırı geçmesi ya da ülkeden ayrılmak için idari koşulların yerine getirilmemesi demektir. Uluslararası Göç Örgütü, *Göç Terimleri Sözlüğü*, Editörler: Richard Perruchoud, Jillyanne Redpath Cross, (2013).26, 103.

¹³ Uluslararası göçün pek çok yönü ulusal yaklaşımlara, politikalara ve yasalara bağlıdır. Ulus devletler, egemenlik yetkileri kapsamında ülkelere kimleri kabul edeceklerini kontrol eder. Burada en kilit karar, göçmenlerin geçici mi, kalıcı mı yoksa ikisinin ortasında bir durumda mı kabul edileceğidir. Göçmenler bir sözleşme temelinde kabul edilseler ve toplumun bir üyesi olarak görülmeyerek yerleşik hale geçmelerine izin verilmeseler dahi devletlerin, uluslararası hukuktan kaynaklanan sorumlulukları gereği göçmen işçilerin haklarını tanıma yükümlülükleri vardır. Örneğin Asya kıtasında doğurganlığın azalması, hızlı ekonomik büyüme ve iş gücü bölünmesi sebebiyle istihdam gereksinimini karşılayamayan artan sayıda ülke bulunmaktadır. Bu ülkelerin çoğunda göçmen işçilerin ülkeye girişlerine izin veren politikalar uygulanmaktadır; ancak göçmen kabulü ve etnik çeşitlilikle başa çıkmak için özetle 1. Göçmenlerin yerleşmelerine izin verilmemesi, 2. İstisnai durumlar dışında vatandaşlık verilmemesi, 3. Ulusal kültür ve kimlikten taviz verilmemesi politikaları uygulanmaktadır. Buna karşılık yaygın gözlem ve söylem, “*geçici göçmen kadar kalıcı bir şey yoktur*” gerçeğinden hareketle pek çok hedef ülkede geçici göçmenliğe ilişkin hukuki düzenlemelerin yeniden değerlendirilmesi gerektiğidir.

Geçici vasıfsız işçilerin kalacakları korkusu, birkaç ülkenin geçici konuk işçi ithal ederek iş gücü kıtlığı ile mücadele etmeyi seçtiği ne var ki bu grupların zamanla önemli kalıcı topluluklara dönüştüğü savaş sonrası Avrupa deneyiminden kaynaklanmaktadır. Hugo (n 4) 11-14.

Burada düşünülmesi gereken bir diğer ihtimal, yakın zamanda Suriye ve şu anda Ukrayna’da yaşanan savaş sebebiyle yapılmış geçici zorunlu göçün, kabul eden devletlerde kalıcı bir yaşamın başlangıcını oluşturup oluşturmayacağıdır. Her ne kadar modern ulaşım ve iletişim biçimleri terk edilen ülke ile gidilen ülke arasındaki mesafe farklılıklarını kapsatsa ve yıkılan şehirlerin yeniden inşa edilmesi süreci hızlansa da gönüllü geri dönüşe yönelik isteksizlik oranındaki yükseklik sebebiyle daha öncekilerden farklı çok kollu somut çözümlere ihtiyaç duyulacağı öngörülebilmektedir.

sosyal uyum¹⁴ ve uluslararası hareketliliğin öznesi göçmenlerin vatandaşlık

¹⁴ Kitlesel ve çeşitli hareketlere, göçe ve insanların taşınmasına dayanan kentleşme ve sanayileşme, bir toprağın temel olarak etnik, kültürel ve dilsel açıdan homojen bir nüfus tarafından sahiplenilebildiğini temel alan milliyetçiliğe zarar vermektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1890'lardan, Batı Avrupa'da ise 1960'lardan beri göç alan ülkeler ve bölgelerdeki yerli nüfusun, "yabancılar"ın kitlesel akınına karşı keskin düşmanlıklar geliştirmesi ve ırkçı tepkiler vermesi maalesef aşına kalıman bir duruma dönmüştür. Ancak yabancı düşmanlığı ve ırkçılık tedavi değil, semptomdur. Karışmamış bir ulusa dönüş hayali kuran retorik ne derse desin modern toplumlardaki etnik topluluklar ve farklı gruplar bir arada yaşamaya yazgılıdır. Zygmunt Bauman, *Kapımızdaki Yabancılar*, çev. Emre Barca, (Ayrıntı, 2021) 55. Bu bakımdan uluslararası insan hareketliliğinin yönetilmesindeki önemli araç politikalarından bir tanesini sosyal uyum başlığı altında toplanabilecek tutum ve davranışlar oluşturmaktadır. Bir tarafta ulusal kimliğin korunması ve evrimi, ulusal egemenlik, siyasi kurumlar, iş gücü ve konut piyasaları, sosyal refah, güvenlik ve eğitim gibi önemli meseleler diğer tarafta göçmenlerin bu alanlardaki ana akıma dahil edilmesi meselesi söz konusudur. Ancak sosyal uyum kolay gerçekleşmemektedir; bu süreçte çeşitli zorluk ve engellerle karşılaşmaktadır. Söz konusu duvarların aşılabilmesi için ilk defa, göçmenlerin içinde buldukları toplumun özelliklerini benimseme konusunda isteksiz olduklarına dair ev sahibi çevrenin olumsuz algılarını kırmak gerekmektedir. İkinci olarak göçmenleri sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik sistemlerine erişimden haksız yere dışlayan politikaları değiştirmek gerekmektedir. Üçüncü olarak iş piyasalarında geçerli ve bazı işleri tutmaya yönelik olarak tanımlanmış nitelik ve deneyim gibi ayrıştırıcı unsurlar bertaraf edilmelidir. Dördüncü olarak göçmenlerin, çocuklarının ve sonraki nesillerin ikamet iznine ve vatandaşlık statüsüne erişimin önündeki hukuki engeller kaldırılmalıdır. Beşinci olarak ırkçılık ve buradan beslenen diğer her türlü tacizci davranışı önlemeye yönelik güçlü bir mücadele yürütülmelidir. Son olarak göçmenlerin kültürel ve dil haklarına, temel haklar bağlamında, saygı gösterilmelidir. Bazı ev sahibi toplumlarda bu husus kırmızı çizgiyi oluşturmakta ve devlet tarafından göçmenlerin kültürel ve dil hakları tanınmamaktadır. Mevzuya göçmenler açısından bakıldığında yaşamlarının tutarlılığı ve anlamlılığı için bu hakların taşıdığı önem; ev sahibi açısından bakıldığında ise bütünlüğün bölünmesine yönelik duyulan haklı endişe ortaya çıkmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avustralya gibi devletlerdeki deneyimler çok kültürlü ve çok dilli çeşitliliğin hem kültürel bakımdan zenginleştirici hem de ekonomik bakımdan faydalı olabileceğini göstermiştir. Hugo (n 4) 14-15.

Göçmenlerin sosyal uyumunu sağlayacak sistematüğün kurulması değişik biçimlerde gerçekleşebilir:

- Asimilasyon tercihi: Göçmenlerin ayırt edici dilsel, kültürel ve sosyal özelliklerinden vazgeçmelerinin ve çoğunluk nüfustan ayırt edilemez hale gelmelerinin beklendiği tek taraflı bir uyum sürecidir.
- Entegrasyon tercihi: Göçmenler ile çoğunluklu nüfusun karşılıklı etkileşimi ile karşılıklı olarak gerçekleşen bir uyum sürecidir. Asimilasyoncu yaklaşımların reddedilmesinden sonraki dönemde Avustralya, Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri bu yaklaşımı benimsemiştir.
- Dışlama tercihi: Göçmenlerin yasal olarak ve/veya gayri resmi olarak işgücü piyasası gibi toplumsal bazı alanlara dahil edildiği; buna karşılık refah sistemi, siyasi katılım ve vatandaşlık gibi alanlara dahil edilmediği terk taraflı uyum sürecidir. Almanya başta olmak üzere misafir işçi kabul eden diğer Avrupa ülkelerinde bu yaklaşım benimsenmiştir.
- Çok kültürlülük tercihi: Göçmenlerin dil, kültür, sosyal davranış vb. açılardan çoğunluk nüfustan farklı kalan etnik topluluklara dönüşmesine karşılmayan ve eşit hak paylaşımı esas alan karşılıklı uyum sürecidir. Birleşik Krallık ve Hollanda gibi devletler bu yaklaşımı

beklentileri ile buna devletler tarafından karşılık verilmesi/verilmemesi, çifte vatandaşlık-tartışmaları üzerinden şekillenmektedir.

Ulus-ötesi göçmenlerin yaşadığı göç süreci, sürekli ve aynı anda iki yerde olma durumunu açıklamış, sosyal bilimlerin genelinde var olan, araştırmalara sadece ulus-devlet odağında bakmanın ve metodolojik milliyetçiliği takiben köken (menşe) ülke/göç edilen ülke, birinci/ikinci nesil göçmen ayrımı yapmanın daraltıcı etkisini göstermiştir. Bugün artık, göçmenlerin *ne orada ne burada* ya da *hem orada hem burada* olma durumları, sosyal alanların yalnızca coğrafi alanla değil zihinsel alanlarla da ilgili olduğunu kanıtlanmıştır¹⁵.

2. Ulus-üstülük

Uluslararası hareketliliğin yansımalarından bir diğeri ulus-üstülükten doğmuş olan serbest dolaşım iznidir. Ulus-üstülük, uluslararası ilişkiler doktrinine Avrupa Birliği'nin kurulmasıyla girmiş bir kavram olup egemenliğin merkez ve çevre yapılarla paylaşılması (yetki devri) anlamına gelmektedir. Birlik bünyesinde, hukuk normlarını oy birliği yerine oy çokluğu ile belirleyen organların varlığı, bu şekilde belirlenen normların üye devletlerin ulusal hukuklarında doğrudan sonuçlar doğurması ulus-üstülük kavramının ayırıcı nitelikleri olarak kabul edilmektedir. Avrupa Birliği'ne yeni bir kimlik veren Maastricht Antlaşması, Birliğin ulus-üstü niteliğini sözde olmasa da özde daha da güçlendirmiştir¹⁶. Antlaşmanın "Birlik Vatandaşlığı" taşıyan ikinci bölümünün 8.ve 8a maddeleri uyarınca bir üye devletin vatandaşlığında olan herkes, Birlik vatandaşıdır. Bütün Birlik vatandaşları, Antlaşma'da ve uygulanması ile ilgili olarak vücuda getirilen düzenlemelerde öngörülen sınırlamalar ve koşullar saklı kalmak kaydı ile üye devletlerin toprakları üzerinde serbestçe dolaşmak ve ikamet etmek hakkına sahiptir. Birlik vatandaşı olmayanlar bakımından ise koşullar daha keskin şekilde tanımlanmaktadır.

Avrupa Birliği kurumlarının hükümetler arası düzeyde kapsamlı bir göç ve sığınma politikasına sahip olması dileklerine rağmen göçmenlerin ve sığınmacıların yasal ve kurumsal koşulları üye ülkeler arasında belirgin farklılıklar göstermektedir¹⁷. Buna karşılık ortak bir sığınma sistemi yaratmaya doğru atılmış önemli adımlardan biri olarak üçüncü ülke vatandaşlarının ve vatan-

belirli sınırlamalar ile benimsemişken Kanada ve Avustralya genel olarak çok kültürlü politikalara sahip uluslara örnek olarak kabul edilmektedir. Castles (n 6) 1154-1157.

¹⁵ Özkul (n 9) 494-495.

¹⁶ Haluk Günüğür, *Avrupa Birliği Hukukunun Uluslarüstü (Supranasyonal) Niteliği, Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri, ATAUM 30.Yıl Armağanı*, Derleyenler Sanem Baykal, Sinem Akgül Açıkmeşe, Belgin Akçay, Çağrı Erhan (2018) 108, 117.

¹⁷ Seyla Benhabib, *Ötekilerin Hakları-Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar*, çev. Berna Akkıyal (İletişim, 2018) 158-161.

sızların, mülteci¹⁸ ya da uluslararası koruma ihtiyacı bulunan kişi olarak kabul edilmesine yönelik yeni usuller hakkında asgari standartlar geliştirilebilmesi bağlamında 1999 Tampere Zirvesi'nde¹⁹ alınan kararlar sonrasında Dublin Sözleşmesi kabul edilmiş, daha sonra bu Sözleşme, Tüzük²⁰ haline getirilmiştir²¹.

Aktüel durumda Birlik ülkelerine kabul politikaları giderek sertleşirken; birlik vatandaşlığı süreci, zaten Birlik içinde bulunan ve burada yaşayan yabancılar yönünden, yabancı ve üçüncü ülke vatandaşı olanlarla yabancı ve fakat Birlik üyesi kimliği taşıyanlar arasında ayrılıklara yol açmakta; Birlik vatandaşlığının çözülüş sürecine girdiği değerlendirilmektedir²².

3. Küresel Dağıtım Adaleti

Uluslararası hareketliliğin bir diğer yansıması küresel dağıtım adaleti olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu söylemde göç hareketinin ilkesel temellerinin ekonomik olduğu ve sınırlar arası hareketlerin küresel ölçekte ağırlıklı olarak karşılıklı ekonomik bağımlılıklar ekseninde görülmesi gerektiği ifade edilmektedir. Karşılıklı bağımlılıklar kimi egemen devletleri itici güç kimi egemen devletleri ise çekici güç

¹⁸ Avrupa Birliğinde özellikle mülteci hukuku bakımından, ulus-ötesi kavramı kullanılmaktadır. Çünkü mülteciliğe ilişkin davalar bakımından yetkili bir uluslararası mahkeme bulunmamaktadır; konu üye devletlerin 1951 Tarihli Sözleşmeyi yorumlamasına bağlı kalmaktadır. Bu da ulus-ötesi yargısal bir yol aramak imkânı sağlamaktadır. Işıl Özkan, *Hukukun Küreselleşmesi ve Ulusötesi Hukuk* (On İki Levha, 2021) 186.

¹⁹ İlk kez bir Avrupa Birliği Zirvesinde, sığınma temel konu olarak ele alınmış ve burada sığınma aramanın kesin bir hak olduğu ve sığınma ve göçten ayrı, fakat sıkı şekilde ilişkili olduğu benimsenmiştir. Işıl Özkan, *Göç, İltica ve Sığınma Hukuku* (Seçkin, 2013) 197.

²⁰ Özkan (n 17) 216.

²¹ Dublin II Tüzüğü, üçüncü ülke vatandaşlarının sığınma başvurularında sorumlu üye devleti belirlemek için bir öncelik sırası tayin ederek, bazı standartlar getirmektedir. Bu bağlamda, sığınma başvurusunun ilk olarak yapıldığı devletin sorumlu olması anlayışı birinci sıradaki standardı oluşturmaktadır (m.5/2). Işıl Özkan, 'Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları Işığında Avrupa Birliği'nin Göç ve Sığınma Politikası' (2011) 1 Ankara Barosu Dergisi, 177-178.

²² Birlik vatandaşlığının çözülüş süreci birkaç aksta ilerlemektedir: 1. Hakları taşımaya mezun olma hâli artık vatandaşlık statüsüne bağlı değildir. Yasal yerleşik yabancılar insan hakları rejimine dahil edildiklerinden hem ulus-üstü hem altı mevzuatlarla korunmaktadır. 2. Kayıtlı olmayan yabancı mukimler, mülteciler ve sığınma talep edenlerin durumları yasallıkla yasa dışılık arasında karanlık bir alanda durmaktadır. Mülteciler ve sığınma hakkı isteyenler, başvuruları onaylanıncaya değin özgürce konutlarını seçme ya da çalışma hakkına sahip kılınmamaktadır. 3. Birlik ülkelerine giriş koşullarının belirlenmesinde üye devletlerin egemenliği devam etmekte, hukuk denetimi ulusal yargı organlarınca yapılmaktadır. 4. Giriş hakkının üye devletlerce belirlenmesinin bir sonucu olarak üçüncü ülkelerin vatandaşları çeşitlilik gösteren politikalara tabi olmaya devam etmektedirler. Hareket, ikamet ve istihdam hakları, Birliğin tamamını kapsamamaktadır. 5. Birlik genelinde ulusal ve kültürel kökenle, politik üyeliğin öncelikleri arasında ayırım yapıldığı görülmektedir. Benhabib (n 16) 162-164.

haline dönüştürmektedir²³. Kavramın göç ile bağdaştırılması, göç ekonomisi²⁴ ve halkların yasası²⁵ argümanları üzerinden şekillenmektedir.

²³ Benhabib (n 16) 81-83. İtici-çekici güç terminolojisi, müdahil fırsatlar kavramının üzerine doğmuştur. Müdahil fırsatlar, bir hedefe gerçekleşen göç hareketinin sayısının bu hedefteki fırsatların sayısı ile ters orantılı olduğunu göstermektedir. İtme-çekme modelinde ise göç, hedefteki cazip çekici etkenler ve menşe ülkedeki itici etkilerin varlığı tarafından şekillenmektedir. Buna göre demografik büyüme, düşük yaşam standartları, ekonomik fırsat eksikliği ve politik baskılar menşe ülkedeki itici faktörlere; iş gücü talebi, hazır alanın bulunması, iyi ekonomik fırsatlar ve politik özgürlükler ise çekici faktörlere örnek gösterilmektedir. Deniz Şenol Sert, *Uluslararası Göç Hareketlerinin Tarihsel ve Kuramsal Değerlendirilmesi-Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru, Küreselleşme Çağında Göç-Kavramlar-Tartışmalar*, Derleyenler: S.Gülfer İhlamur Öner, N.Aslı Şirin Öner (İletişim, 2018) 31.

²⁴ Göçü ekonomik gelişmeler ve politikalarla ilişkilendiren kuramlardan bir tanesi olan Dünya Sistemleri Kuramına göre merkezdeki kapitalist ağlar, kapitalist olmayan toplumların çevre dokularına sızmaya başlayınca çevredeki nüfus göç etmeye başlar. Tıpkı kolonyal dönemde olduğu gibi bugün de hükümetler ve çok uluslu şirketler, dünya ekonomisi kapitalistlerinin üretmiş olduğu ulusal seçkinlerin iktidarını sürdürmelerine yardımcı olmaktadır. Bu bakış açısından uluslararası göç, kapitalist gelişmenin yarattığı kopma ve yer değiştirmelerin doğal sonucudur. Kapitalist yatırım, civar ülkelerinde köklerinden kopmuş, göçe hazır bir kitle meydana getirmekte, bunun neticesinde uluslararası bir hareketlilik başlamaktadır. Abadan Unat (n 7) 61-64.

²⁵ Küresel ölçekte bir paylaşım adaletinin içeriği hakkında “bağımlılıklar” tezini reddeden Rawls, ulusların refahlarının dışsal nedenlerden değil, içsel nedenlerden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Ona göre her türlü politik topluluk gibi demokratik bir toplum da tamamlanmış ve kapalıdır. Kendi kendisine yeten bir sistem kurulmuş olduğu ve bu doğrultuda insan yaşamının tüm amaçlarına erişim imkânı sunduğu için tamamlanmıştır. Kapalıdır; çünkü bu topluluğa girmenin tek yolu doğum, çıkmanın yolu ise ölümdür. Bu bakımdan göç olayı, halkların yasasının bir yönü ve niteliği olarak kabul edilmemektedir. Zira göç hareketleri, birbirinden ayrı olaylardan teşekkül eder; liberal-demokratik toplumlara dahil olmanın bu toplumlardan ayrılmanın doğasına dahil değildir; ancak tali bir husustur. Göç, belli bir ahlaki bakış açısından yansız görülebilecek politik ve sosyal pratiklere terk edilebilecek bir hadise olmayıp tam tersi sınırlandırılması gereken bir hadisedir. Göçün sınırlandırılmasına yönelik gerekçedeki iki temel dayanaktan birisi, bir halkın toprağının ötekiler için ebediyen muhafaza edilemez oluşudur-burada serbest pazar ekonomisinin açık sınır politikalarıyla yaratabileceği maksimum kârlılık dahi önemli değildir; tam tersine mülkiyet kurumuna atıfta bulunmaktadır; diğeri, bir halkın politik kültürünün ve yapısal ilkelerinin korunması zorunluluğudur; çünkü göçmenler asimile edilerek toplum kurallarına uyumlu kılınabilecek ya da eğitilebilecek kişilerden değildir; aksine yabancı ve idaresi güç unsurlardır. Bu bakımdan halka varlığını sürdürme sorumluluğu verilmelidir; eğer bunu yapmamanın zararı üstlenilmezse o varlık bozulma eğilimi gösterecektir. Ancak devletlerin zor durumda bulunan toplumlara yardım etmeye yönelik bir milli görevleri mevcut olduğundan ekonomik yardım ve destekleme yoluyla ahlaki yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri mümkündür. Habib (n 16) 99-100. Ayrıntılı bilgi için bkz. John Rawls, ‘The Law Of Peoples’ (Autumn 1993) 20 (1) Critical Inquiri, 36-68. 2021 yılında Suriye krizine müdahale için insani yardım, dayanıklılık, kalkınma faaliyetlerini desteklemek ve ev sahibi ülkelerdeki uzayan problemlerin etkilerini bertaraf edebilmek için uluslararası toplum nezdinde 3,6 milyar Avro/ 4,4 milyar ABD Doları finansman sağlanmıştır.

B. GÖÇ VE VATANDAŞLIK İLİŞKİSİNDEKİ BAKIŞ AÇILARI

Aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği bulunan insan toplulukları bakımından ortak yaşam düzeninin ve kaderin kimlerle paylaşılacağı meselesi önemlidir. Bu anlamda vatandaşlık, modern devlet anlayışından daha önce doğmuş bir kavramdır çünkü vatandaşlık, esasen belirli bir insan topluluğunun, belirli bir ülkede, bir hukuk düzenine yaşaması ile başlaması ile ortaya çıkmıştır²⁶.

Ulus-devletin getirisi, demokratik vatandaşlık kavramıdır. Kişi, vatandaşlıkla birlikte hem hak sahibi olmakta hem de yasa yapma ve karar alma sürecinde aktif rol üstlenebilmektedir. Bir diğer ifade ile vatandaş, ulus-devlete ait olarak bir yandan siyasal bir topluluğun, diğer yandan kültürel açıdan ulusal bir topluluğun üyesi haline geçmektedir. Halbuki ulusun inşası süreci, genellikle etnik grupların bütünle kaynaştırılması anlamına gelmektedir²⁷.

Göç, doğal olarak, kültürel çeşitliliğe²⁸ yol açmakta; herkesin siyasal ve kültürel açıdan sadece ulus-devlete ait bulunması anlayışının işleyişi güçleşmektedir. Yani, ulusal vatandaşlıkla, bir yere bağlı olmanın sonucu olarak bahsedilen haklar ile sadece insan olma sebebiyle hak sahibi olunan küresel vatandaşlık ayrı kutuplara yerleşmektedir²⁹.

Ayrıntılı bilgi için bkz. Brussels V Conference, Responding to the Syrian Crisis EU Support <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/pledging_statement_financial_annex_b5c_0.pdf> ET: 01.04.2022.

²⁶ Ergin Nomer, *Türk Vatandaşlık Hukuku* (Filiz Kitabevi, 2021), 5.

²⁷ Abadan Unat (n 7) 339.

²⁸ Kültürel çeşitliliğin, ulusal azınlık kavramından ayrıştırılması gerektiği ifade edilmektedir. Göçmenler, başka bir topluma katılmak için kendi ulusal cemaatlerini terk etmiş kişilerdir. Onların özgünlüğü asıl olarak aile hayatlarında ve gönüllü kuruluşlarında kendini göstermekte ve kurumsal bütünleşmelerine engel oluşturmamaktadır. Göçmenler, katılmak istedikleri toplumun kamusal kurumlarında yer alır ve toplumun ana dili(leri)ni kullanırlar. Ancak teorik olarak göçmenlerin birlikte yerleştirilmeleri ve öz yönetim gücü elde etmeleri durumunda ulusal azınlık konumuna geçmeleri de mümkündür. Will Kymlicka, *Çokkültürlü Yurttaşlık*, çev. Abdullah Yılmaz (Ayrıntı, 2020) 44-47.

Kültür çeşitliliği ya da yaygın kullanılan şekli ile çok kültürlülük, çeşitli nedenlerle egemen toplumdan dışlanmış ya da kenara itilmiş etnik olmayan çok çeşitli sosyal grupları içine alacak şekilde kullanılmaktadır. Farklı ülkelerde farklı yüzlere bürünmektedir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde çok kültürlü bir gündemin yandaşları bu terimi, sakatlar, LGBTQ üyeleri, kadınlar, işçi sınıfı, ateistler ve komünistler gibi grupların tarihsel dışlanışlarını tersine çevirme gayretlerini ifade etmek için kullanmaktadır. Kanada'da göçmenlerin önyargı ya da ayrımcılık korkusu duymaksızın etnik kimliklerini etmek için tercih edilmektedir. Avrupa'da ise genelde ulusal cemaatler arasında güçlerin paylaşımı anlamına gelmektedir. Kymlicka (n 23) 51.

²⁹ Abadan Unat (n 7) 339.

Göçmenler, ulus değildir³⁰. Ulusa dahil olabilmeleri vatandaşlığa kabul yolu ile gerçekleşmektedir. Bu dönüşüm, dahil etmeye yaslanan bütünleştirme yaklaşımları (incorporation)³¹ yolu ile gerçekleşmektedir. Ancak söz konusu yaklaşımlar izlendiğinde geçici iş göçü istihdamına yönelik politikaların neredeyse kesinlikle kalıcı yerleşime ve etnik grupların doğumuna yol açtığı; etnik grupların karakterlerinin devletin göçün ilk aşamalarında aldığı karar ve uygulamaları ile şekillendiği; göçün oluşturduğu etnik grupların kendi sosyal ağlarına, kültür ve dillerine ihtiyaçlarının hâlen devam ettiği; devletin gerçek bir bütünleştirmeyi, etkili politikaları aktif ve istikrarla uyguladığında sağlamış olacağı; bunun için topluma tam katılıma ket vuran tüm engellerin ortadan kaldırılmasına ihtiyaç bulunduğu görülmektedir³².

Göç ve vatandaşlık ilişkisinde göçmenlerin vatandaşlığa kabullerine yönelik değerlendirmeler değişiktir. Bu ilişkiyi haklar dairesinde kuran bakış açısında Marshall, vatandaşlık kavramının yön kazanımlarını, kronolojik seyirde medeni, siyasal ve sosyal haklar üzerinden açıklamaktadır. Medeni haklar, kişisel özgürlükleri, mülkiyet hakkını ve kişiye bağlı diğer hakları içermektedir; siyasal haklar, kişilerin siyasal iktidarın kullanımına katılmalarını sağlayan haklardır; sosyal haklar ise belirli bir ekonomik refah düzeyi ve toplumdan pay almaya yöneliktir. Burada önemli olan, hangi yönde gelişim gösterirse gösterebilir, vatandaşlığın vasıf eşitliği yaratabilmesidir³³. Hâli ile münferit alanlarda yaşanan gelişmeler, ancak birbirlerine etki ederek vatandaşlığın bütüncül görünümünü yaratmaktadır. Ancak, medeni, siyasi ya da sosyal alanlardaki gelişim ve bunların vatandaşlığın muhtevasına katkısı aynı düzeyde olmayabilir; dolayısıyla vatandaşlığı, vasıf

³⁰ Kymlica (n 23) 46-60.

³¹ Bütünleştirmenin ne şekilde sağlanacağı ile ilgili olarak dört model öne sürülmüştür. 1. Korporatist modelde göçmenler, devlet tarafından desteklenen yapılara gruplar hâlinde dahil edilmekte; devlet ve yerel yönetimler, göçmenlerin isteğine uygun olarak, derneklerine parasal yardımda bulunmakta, ana dil öğretimi yapan okulların kurulmasını desteklemektedir. Bu modelde merkezi otorite oldukça güçlüdür, İsveç ve Hollanda bu modeli uygulayan ülkelerdir. 2. Liberal modelde göçmenler işgücü piyasasına bireyler olarak dahil edilmektedir. Bu modelde merkezi otorite zayıf, yerel düzeydeki girişimler daha güçlüdür. İngiltere ve İsviçre bu modeli uygulayan ülkelerdir. 3. Statist modelde göçmenler devlet düzeyinde bir dizi vatandaşlık kuralına uyan bireyler olarak dahil edilmektedir. Devletçi politikalar bireyi muhatap almakla birlikte göçmen politikasının kararları yukarıdan aşağıya iletilmektedir. Fransa'da bu model uygulanmaktadır. 4. Fragmental modelde klan, aile, kilise gibi ilk ve temel gruplar egemen olduğundan göçmenler iş gücü piyasasına kısmen dahil edilmekte; sosyal hayata katılıma yönelik fırsatlar yaratılmamaktadır. Körfez ülkelerinde ve Japonya'da bu model uygulanmaktadır. Yasemin Nuhoğlu Soysal, *Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe* (The University Of Chicago Press, 1994) 36-40; Hugo (n 4) 17; Abadan Unat (n 7) 306-308.

³² Hugo (n 4) 18.

³³ Thomas Humphrey Marshall and Tom Bottomore, *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*, çev. Ayhan Kaya (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006) 6-9.

tanımlanması yönünden birleşik, tek görünümlü kabul etmek ve fakat muhtevası yönünden bölünemez görmemek gerekmektedir³⁴.

Arendt'in bakış açısına göre haklara sahip olma hakkı³⁵, bizi birbirimizden ayıran, doğumla birlikte edindiğimiz eğreti niteliklerimizden evladır. Belli bir hedefe ulaşabilmek için uzlaşmayı, iyi geçinmeyi amaç edindiğimiz yaşamlarımızda eşitlik ancak örgütlenme yolu ile yaratılabilir. Bu bakımdan etnik bir yönetim biçimi ve mensubiyet kavramına karşılık siyasal bir düzenin kurulması; vatandaşlık hakkının *jus soli* üzerinden sağlanması gerekmektedir³⁶.

Göç ve vatandaşlık ilişkisini neden-sonuç ilgisi üzerinden açıklayan Joppke, yalnızca gelişen liberalizm merceğinden bakmanın yeterli olmadığını; göç ve vatandaşlık ilişkisinde politikayı belirleyen en az üç ilke ve güç bulunduğunu ifade etmektedir. Bunlar liberalizmin yanında neo-liberalizm ve yeni milliyetçilik anlayışlarıdır. Ancak tercihlerin değiştirilmesinin sebeplerini tam olarak çözmek de mümkün değildir. Örneğin, vatandaşlığa kabule yönelik seçicilikte kökenden liyakate geçilmesi ve yararlılık prensibinin gözetilmesi liberal mi yoksa neo-liberal midir? Ya da düşük vasıflı göçmenlerin büyük bir hızla azaltılması, alt sosyal tabakadaki vatandaşları korumak için milliyetçi itici bir gücün oyuna sokulmuş olmasından mı kaynaklanmaktadır? Bu sorulara cevap verebilmek için uyum yükünü tek taraflı olarak göçmenlere yükleyen sivil entegrasyon gereksinimlerine bakmak gerekmektedir. Joppke'ye göre göçmenlerin, asimilasyon olarak adlandırılmadan fakat ev sahibi toplumun normlarını ve değerlerini benimsenmeye zorlanmaları milliyetçi mantığın ışımasıdır. Aynı şekilde iş gücü piyasası entegrasyonunda göçmenlerin, özerk ve kendi kendilerine yeterli hâle getirilmesine odaklanmışsa neo-liberal politikanın imzası atılmıştır³⁷.

Göç ve vatandaşlık ilişkisini sosyal mensubiyet temeline yaslayan bakış açısında Carens, bir toplumda zaman içinde yaşamının kişiyi o topluma bağlayacağını; bu bağlılığın kişi(ler) lehine yasal haklar ve statüye yönelik ahlaki talepler üreteceğini ifade etmektedir. Söz konusu talebi yaratan soy ya da doğum yeri değil; mukim olmak sebebiyle gelişen kültür, kimlik, değerler ve girişilen eylemlerdir. Adalet ve demokrasi kavramları tartışılırken insanların neden ahlaki olarak vatandaşlık hakkına sahip olduklarına dair sorular sorul-

³⁴ Michael Lister, 'Marshall-ing Social and Political Citizenship: Towards A Unified Conception Of Citizenship' (2005) 40(4) Government and Opposition, 474-475.

³⁵ Haklara sahip olma hakkı, her insanın ve tüm insanların ulusal vatandaşlıklarından bağımsız olarak evrensel bireylik statüsünün kabulü anlamına gelmektedir. Hannah Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları-2: Emperyalizm*, çev. Bahadır Sina Şener, Seçme Eserler 4 (İletişim Yayınları, 2021) 304.

³⁶ Arendt (n 30) 312.

³⁷ Christian Joppke, *Neoliberal Nationalism-Immigration and The Rise Of The Populist Right* (Cambridge University Press, 2021) 66-68.

mamasının sebebi vatandaşlığın arka planında hemşerilik gibi basit bir varsayımın yer alması yatmaktadır. Ancak resmin içine göçmenler dahil edildiğinde ahlaki iddiaların temeli hakkındaki sorulardan kaçmak artık mümkün değildir. Bu bakımdan neredeyse her ahlaki vatandaşlık iddiası sosyal mensubiyetle ilgili gerçeklere ve beklentilere dayanmaktadır. Bu, göçmenlerin çocukları için olduğu kadar vatandaşların gelecek nesilleri bakımından da geçerli bir durumdur. Dolayısıyla sosyal mensubiyetin, normatif olarak vatandaşlıktan önce geldiği çıkarımında bulunulabilmektedir³⁸.

Göç ve vatandaşlık ilişkisini politik katılım ve oy hakkı üzerinden değerlendiren Bauböck, demokratik meşruiyete ulaşmak için vatandaş olarak kimlerin seçileceği sorusunun kendisinin demokratik bir kararla cevaplanamayacağı; bu sebeple karar alma süreçlerine katılım ve temsil yönünden başka bir içerme kriterine ihtiyaç duyulduğu fikrinden yola çıkmaktadır. Uzun süreli yerleşik yabancıların, siyasi otoritenin cebri gücüne tabi olmaları (all subjected to political coercion) sebebiyle vatandaşlık talebinde bulunabilmeleri gerektiğinden bu gereksinimi karşılayabilecek bir paydaş vatandaşlığı (stakeholder citizenship) önermektedir. Bauböck'e göre bu kişiler, gelişim ve refahları ile doğru orantılı olduğu için, belirli bir yönetim biçimine dahil olma iddiasında bulunabilecek paya sahiptirler. Bir diğer ifade ile onların da kendi refahları, temel hak ve özgürlüklerden yararlanmaları için siyasi koşulları güvence altına alma hakları vardır. Paydaşlık, siyasi idare sürecinde demokratik öz yönetim sürekliliğinin ve istikrarının devam ettirilmesindeki ortak çıkara dayanmaktadır. Paydaşlık prensibi, siyasi kararlardan etkilenebilecek çok çeşitli menfaatlardan vatandaşlık iddiası türetmek yerine, vatandaşlık statüsünün kendisine ve bu statüye bağlı temel haklara olan ilgilere odaklanmaktadır³⁹.

³⁸ Sosyal mensubiyet argümanı, göçmenlik etiğine ilişkin soruları ele alırken bazı yönlerden sınırlar da koymaktadır. İlk olarak, bu bakış açısı esas olarak halihazırda mevcut olan insanlarla ilgilidir. İkincisi, konunun sadece vatandaşlığın yasal statüsüne erişim ve vatandaşların normalde sahip oldukları yasal haklarla ilgili tutulmasıdır. Üçüncüsü, sosyal mensubiyetten kaynaklanan ahlaki iddiaların, demokratik devletlerin kendi yetki alanları içindeki herkesin temel insan haklarını korumaya yönelik sorumlulukları bulunduğu ve karşılıklılık, orantılılık, rasyonellik ve adalet vb. normlarla devletlerin kontrole tabi olduğu gibi en az iki başka düşünceyle daha desteklenmesi gerektiğidir. Son olarak, bu argüman bir tavan değil bir zemin teorisi içermektedir; vatandaşlığın başka gerekçelerle yüklenilmesini yasaklamamaktadır.

Burada anahtar yaygın unsur, ikametir ve önemli olan sosyal mensubiyet iddiasının saygıyla karşılanmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Joseph H. Carens, *The Ethics of Immigration* (Oxford University Press, 2013) 159-168.

³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Rainer Bauböck, 'Global Justice, Freedom of Movement and Democratic Citizenship' (2009) 50(1) *European Journal Of Sociology*, 16-27.

C. VATANDAŞLIĞIN ÇÖKÜŞÜ EKOLÜ

Vatandaşlığın çöküşü ekolüne göre uluslararası insan hakları normlarının yükselmesi ve kozmopolitik ayrışma tavırlarının yayılması ile ulus-devlet sistemi zayıflamış ve vatandaşlık kavramı değer kaybına uğramıştır. Ancak vatandaşlığın çöküşünün, küresel olduğu kadar yerel sebepleri de bulunmaktadır. Göç ve geçirgen sınırlardan ziyade, sermaye, finans ve iş gücü piyasalarının küreselleşmesi, hisse senedi ve tahvil hareketlerinin kontrol edilememesi, geniş tabanlı ve ideolojik olarak birbirinden farksız partiler, kitle iletişim politikalarının yükselişi, yerel oyların ve kampanyaların gücünün azalması gibi ulusal politik kurumları zayıflatan girdaplar çöküşün nedenleri olarak sıralanabilmektedir. Bu genel tablonun sorumluluğunu ise tek başına göçmenlere, mültecilere ya da sığınmacılara yüklemek adil görünmemektedir⁴⁰.

Vatandaşlığın çöküşü ekolü, demokratik kimliğin hem etno-kültürel biraradalık biçiminde görülen hem de göçle ilgilenen liberal demokrasiler içindeki tartışmanın bölücülüğünü en aza indiren, yoksullaştırılmış bir modelinden referans almaktadır. Makbul vatandaşlık statüsünün tek bir yönüne, yani dil ve kültürel mirasa odaklanarak, politik hakların ve kültürel kimliklerin ortaya çıktığı kurumsal sahalar hesaba katılmamaktadır. Burada hukukun üstünlüğü, canlı bir siyasal kültür ve etkin vatandaşlık gibi tüm toplumlar için eşit derecede önemi olan ve küresel göçler tarafından tehdit edildiği düşünülen değerler ön plana çıkarılmakta; kendi kendilerini yöneten toplulukların sınırlarını koruma ve tanımlama isteğine yönelik kolektif iradelerine saygı duyulmaktadır⁴¹.

II. VATANDAŞLIĞIN ULUS-ÖTESİ FORMÜLASYONU: JUS NEXİ ESASI

1987'de Joseph Carens'in, vatandaşlığı, "feodal ayrıcalığın modern eş değeri olarak kişinin yaşam standardını büyük ölçüde artıran ve miras alınan bir statü" olarak tanımlamasının ardından yirmi yıl sonra Ayalet Shachar, betimleyici-kalıplaştırılmış bir vatandaşlık statüsünün nesiller arası aktarımının, Orta Çağ'daki vatandaşlık-mülkiyet ilişkisi üzerinden düşünsel bir ilgi kurarak⁴², haksızlığını dile getirmiştir⁴³. Bu adaletsizliği telafi etmek için Shachar, bir tür küresel doğum hakkı vergisi kurgulamakta; *jus sanguinis* ve *jus soli*'den farklı olarak gerçek bir sosyal özdeşleşmenin bağlantısını kurmak adına, gurbetçi vatandaşları hariç bırakarak, uzun süredir ikamet eden yerleşik yabancılardan,

⁴⁰ Habib (n 16) 125-126.

⁴¹ Habib (n 16) 124, 136-138.

⁴² Ayelet Shachar, 'Earned Citizenship: Property Lessons for Immigration Reform', (2011) 23(1) *Yale Journal Of Law & The Humanities*, 123-128.

⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayelet Shachar and Ran Hirschl, 'Citizenship as Inherited Property', (2007) 35(3) *Political Theory*, 254-259.

aşamalı olarak vatandaşlığa kabul edilmelerini “*jus nexi*” olarak adlandırdığı yeni bir esas yaratarak açıklamaktadır⁴⁴.

Shachar, yer yer duygusal yer yer kısıktıcı düşüncelerinin⁴⁵ ve kurguladığı esasın ilk takdimini, 2009 yılında yayımlanan “*The Birthright Lottery-Citizenship and Global Inequality*” başlıklı kitabında yapmıştır. İki kısımdan oluşan kitabın birinci kısmında doğum yolu ile kazanılan vatandaşlık ve küresel eşitsizlik başlığı altında vatandaşlığın yeniden kavramsallaştırılması, açık sınır tartışması ve küresel yeniden dağıtım ihtiyacı; ikinci kısmında ise aşırı dahil etme, eksik dahil etme ve demokratik meşruiyet gibi devlet içi sorunlar üzerinden, küreselden yerele bir geçişle, bunların mevcut doğuştan gelen vatandaşlık rejimi ile bağlantıları dile getirilmekte; devlete aidiyeti tanımlanırken doğuma güvenmenin eksiklikleri tartışılmaktadır. Bunu, doğum ve siyasi üyelik arasındaki bağlantının korunmasını destekleyen normatif savunmaların eleştirel bir değerlendirmesi ve vatandaşlığa erişimi tanımlamak için alternatif bir çerçevenin geliştirilmesi izlenmektedir; altıncı bölümde *jus nexi* esası anlatılmaktadır.

A. ÖN DÜŞÜNCE

1. Küresel Eşitsizlik ve Yeniden Dağıtım İhtiyacı

Bir kısım insanın yaşam standardı gün geçtikçe iyileşirken diğer bir kısım insan ise içmek içi su bulamamaktadır. Son elli yıldır refah seviyesi sürekli artan dünyamızda yoksulluğun halen ciddi bir sorun oluşturması, büyümeden elde edilen kârların toplumlar arasında adaletsiz şekilde paylaşılmasından, kaynaklanmaktadır. Bir diğer ifade ile yoksulluk, gelir eşitsizliğinden doğmaktadır. Gelir eşitsizliği, genellikle bir devletin vatandaşları arasındaki farklılıklara işaret etmekle birlikte küresel veya bölgesel boyutlarda da ifade edilmektedir. Bu noktada eşitsizlikle yoksulluk arasındaki farka dikkat edilmelidir. Eşitsizlik, insanların hayat ölçünleri arasındaki ayrımı ortaya koyarken yoksulluk, insani koşulların altında yaşamak zorunda kalanları göstermektedir⁴⁶.

⁴⁴ Patrick Weil, ‘From Conditional To Secured and Sovereign: The New Strategic Link Between The Citizen and The Nation- State In A Globalized World’ (2011) 9, International Journal Of Constitutional Law, 623.

⁴⁵ Kitabın önsözünde Shachar çalışmasını ironik ve ikonoklastik olarak tanımlamaktadır. Bu çalışmayı yaptığı sırada bebek beklediğini; bir göçmen ve vatandaşlık konusunda çalışmalar yürüten bir akademisyen olarak oğlunun doğumunu beklerken sadece orada doğması sebebiyle otomatik olarak yükleneceği Kanada vatandaşlığı üzerine düşündüğünü ve hiçbir çocuğun dışarıda bırakılmaması yönündeki inancını ifade etmektedir.

⁴⁶ Eşitsizlik sadece gelirin adaletsiz paylaşılmasından ibaret değildir. Servetin adaletsiz paylaşılması, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim imkânlarındaki farklılıklar, bölgeye, ırka, dine, cinsiyete dayalı ayrımcılıklar da eşitsizlik kavramının bileşenlerini oluşturmaktadır. İNSAMER, Küresel Adaletsizlik-Dünya Yoksulluk ve Eşitsizlik Raporu, Ekim, 2016, 2. <<https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/rapor-kuresel-adaletsizlik-dunya-yoksulluk-ve-esitsizlik-raporu.pdf>>ET: 01.04.2022.

Bugün var olan küresel eşitsizlikler, 20.yüzyılın başlarında Batı emperyalizminin zirvesinde olduğu kadar büyüktür. Gerçekten de dünya nüfusunun en yoksul yarısının şu anda elde ettiği gelir payı, Batılı ülkeler ve onların kolonileri arasındaki büyük ayrılıktan önce, 1820'de elde edilenin yaklaşık yarısıdır. Bir başka ifade ile 19.yüzyılın ortaları ile 20.yüzyılın ortaları arasında dünya üretiminin çok eşitsiz örgütlenmesinden miras kalan küresel ekonomik eşitsizlikleri geri almak için halen kat edilmesi gereken oldukça uzun bir yol bulunmaktadır⁴⁷.

Gelişmiş bir ülkede doğdukları için talihli olanların, bu avantaja sahip olmadan doğanları/doğacakları anlamaları ya da takdir etmeleri zordur. Ancak küresel istatistikler de ortadır. En yoksul ülkelerde doğan çocukların beş yaşından önce ölme olasılığı beş kat daha fazladır. Hayatta kalanların ise büyük ihtimalle temiz su ve barınma gibi temel geçim hizmetlerine erişimleri zor olacaktır; zengin ülkelerdeki çocuklara göre on kat kötü besleneceklerdir. Birçoğu temel eğitime erişemeyecektir. İnsan hakları ihlallerine maruz ya da tanık olma olasılıkları ve acı çekme ihtimalleri de önemli ölçüde artacaktır. Doğuştan gelen vatandaşlık statüsüne bağlanan bu eşitsizlikler, bireysel kusur meselesi değildir. Böyle bir dünyada egemen bir devlete aidiyeti sağlayan vatandaşlık yasaları, temel sosyal koşulların ve yaşam olanaklarının küresel ölçüde dağılımında önemli rol oynamaktadır⁴⁸.

Jus sanguinis ve *jus soli* vatandaşlığı gerçek ve etkili şekilde yaratmayan, sadece belirli sayıdaki kişiyi kapsayacak esaslarıdır. Dolayısıyla bu esaslardan biri ile, özellikle varlıklı bir devletin vatandaşlığını yüklenememiş diğer herkes yönünden bir dahil etme ya da hariç bırakma ikilemi ile karşı karşıya kalınmaktadır. Mevcut vatandaşlık yasaları, otomatik katılım tahsis edilmesi

⁴⁷ Küresel eşitsizlikleri anlamamanın bir yolu, hükümetlerin net serveti ile özel sektörün net serveti arasındaki farka odaklanmaktır. Son kırk yılda ülkeler önemli ölçüde zenginleşirken hükümetleri aynı ölçüde fakirleşmiştir. Zengin ülkelerde kamu aktörlerinin elindeki servetin payı sifıra yakın veya negatiftir; yani servetin tamamı özel sektör aktörlerinin ellerindedir. Bu eğilim, hükümetleri gayri safi yurt içi hasıllarının %10-20'si kadarını Covid krizi süresince özel sektörden aldıkları borçlar ile daha da büyümüştür. Hükümetlerin halihazırdaki düşük servetleri, devletlerin gelecekte eşitsizliğin üstesinden gelme kapasitelerinin yanı sıra iklim değişikliği gibi 21.yüzyılın temel zorlukları için önemli etkilere sahiptir. Ayrıntılı bilgi için bkz. World Inequality Report 2022.

<https://wir2022.wid.world/www-site/uploads/2022/03/0098-21_WIL_RIM_RAPPORT_A4.pdf> ET: 01.04.2022.

⁴⁸ Shachar bu konuda amacının bu türden fırsat eşitsizliklerinin ahlaki yönden rahatsız edici şeklindeki tanıdık söylemi zorlamak olmadığını; tam tersine siyasi aidiyet bağının aktarımında genellikle ihmal edilen bir bakış açısına odaklanarak mevcut yasal rejimlerin sahip olduğu güce dikkat çekmektir. Doğuştan elde edilen vatandaşlık statüsü ile bir ülkenin siyasi geleceğini belirleme hakkının yaratılmış olmasına yönelik doğal kabulün apolitik olduğu tezini istikrarsızlaştırmak istediğini belirtmektedir. Ayelet Shachar, *The Birthright Lottery-Citizenship and Global Inequality* (Harvard University Press, 2009) 3.

in için tek kriter olarak doğum olayına odaklanarak, bu atamanın apolitik bir sınırlama tercihinden başka bir şey olmadığı fikrine katkıda bulunmaktadır. Ne var ki pratikte, doğum yolu ile vatandaşlık yüklemeye dayalı kurallar, topluma kimlerin dahil edilebileceğini sınırlamaktan çok daha fazlasını yapmaktadır. Tıpkı mülkiyet rejimleri gibi, hak sahibi olarak tanımlananlara ayrılmış belirli kaynaklara, faydalara, korumalara, karar verme süreçlerine fırsat yaratan kurumlara erişimi de tanımlamaktadır⁴⁹.

Muazzam eşitsizliklerin damgasını vurduğu bir dünyada yaşadığımız düşünülürse sınırlı sayıdaki avantajlı vatandaşın, sahip oldukları imtiyazları sürdürmeleri, aynı imtiyaza sahip olmayanlar bakımından doğan haksız sonuçları hafifletme yükümlülüğü altında bulduklarının kabulüne bağlıdır. Shachar, bu yükümlülüğün yerine getirilebilmesi için iki ana olasılığı tartışmaktadır: 1) insanların serbest dolaşımının önündeki engelleri kaldırmak⁵⁰ veya yargı sınırlarını yeniden belirleyerek vatandaşlık unvanlarının başka biçimde tahsisine odaklanmak 2) vatandaşlığın doğum yolu ile aktarımına ve bunun serveti koruyan önemli sonuçlarına kısıtlamalar getirerek fırsatı yeniden dağıtmak. Böylece sağlık, eğitim gibi geçim hizmetlerini finanse etmek için istikrarlı bir ulus-ötesi temel oluşturmanın katma değeri ile varlıklı yönetimlerin mirasçılarının otomatik kazanımları kısıtlanabilecektir. Birincisinin büyük ölçüde yapı-

⁴⁹ Shachar (n 43) 7-8.

⁵⁰ Açık sınır vizyonunun destekçileri, serbest piyasa savunucuları ile ahlaki eşitlikçilerdir. Küresel refah perspektifinden haberdar olan serbest piyasacılar için kısıtlayıcı göçmenlik politikaları, kaldırılması gereken bir çeşit tarife veya korumacılar olarak görülmektedir. Buradaki ana şikâyet, verimlilik odaklı bir bakış açısından, ihtiyaç fazlası insanların fakir ülkelerden zengin ülkelere transferinin teşvik edilmesidir. Teorik olarak böyle bir uluslararası hareketlilik, artan rekabet, uzmanlaşma ve ölçek ekonomileri yolu ile gönderme ve alma alanları arasındaki ücretlerde ve fırsatlarda yakınsamayı teşvik edecektir. Kişilerin uluslararası hareketliliği burada dünya çapında artan toplam refah seviyeleri ve temel bir üretim faktörü olarak ele alınmaktadır; genellikle malların, hizmetlerin ve sermayenin sınırlar arasında serbest dolaşımın önündeki engellerin azaltılmasını savunarak birleştirmektedir. Bu hesaba göre küresel göç baskılarının ancak taşımanın marjinal getirisinin kişinin ikamet ettiği ülkede kalmasından daha büyük olmadığı durumlarda azalacağı tahmin edilmektedir. Ahlaki eşitlikçilerin açık sınırlarının lehindeki görüşleri, verimlilik kazanımlarını vurgulamak yerine birbiriyle ilişkili üç önermeye dayanmaktadır: eşitlikçilik-evrenselcilik ve tarafsızlık. Bu ilkelerin birleşik etkileri, her kişinin doğasında bulunan ahlaki değer ve tarafsızlık kaygısı, açık sınır politikalarının savunucularını bireylere uluslararası sınırlar arasında sınırsız hareket özgürlüğü verilmesini talep etmeye yönlendirmektedir. Hareket özgürlüğünün dayanağı, bunun temel bir insan hakkı olmasıdır. Eşitlik argümanının dayanağı ise açık sınır politikalarının bireyleri vatandaşlıklarını değiştirme olasılıklarına izin verecek veya en azından artıracak arka plan koşullarını sağlayarak yoksulluğu azaltmak için dolaylı bir araç olarak hizmet etmesidir. Joseph H. Carens, 'Aliens and Citizens: The Case for Open Borders' (Spring 1987) 49(2) *The Review of Politics*, 255-26; Michael Veit Bader, *Practical Philosophy and First Admission*, *SAIS Review*, Winter-Spring 2000, 20(1), 39-59.

sal eksiklikler⁵¹ nedeniyle gerçekleşme ihtimalinin uzaklığı sebebiyle Shachar, fırsatların yeniden dağıtılmasına odaklanmak gerektiğini belirtmektedir.⁵²

2. Doğum Hakkı İmtiyaz Vergisi

Shachar'ın önerdiği yeniden dağıtım sisteminin yapı taşı, sürekli ve sınırsız vatandaşlık aktarımı ile mücadele edilmesine duyduğu inançtır. Doğum yolu ile elde edilen vatandaşlık statülerinin otomatik transferi, yasal müdahaleye davet çıkarmakta ve ahlaki açıdan zayıf bir halka oluşturmaktadır. Siyasi üyelik kavramlarını önemsizleştirmenin veya sınırları yenilenmiş bir güçle tekrardan inşa etmenin aşırı uçlarını düşünmek yerine, doğuştan gelen vatandaşlık ile gerçek yaşam fırsatlarının eşitsizliği arasındaki korelasyonu azaltmanın farklı yollarını, yaratıcı bir şekilde, aramak daha doğrudur. Bu sebeple, bazılarınca doğuştan ve zahmetsizce sahip olunan birikimden herkesin, ihtiyaç duyulan her yerde yararlanabilmesi için, sabit bir gelir kaynağı yaratılmalı; böylece daha geniş kapsamlı bir çözüm sağlanarak nerede doğarlarsa doğsunlar tüm insanların durumunu iyileştirmeli; en azından belirli asgari standartlar garanti edilmelidir⁵³.

Buradaki fikir, varlıklı bir devlette doğmak sebebiyle yüklenen vatandaşlığın getireceği imtiyazdan vergi yolu ile gelir elde edilmesi; elde edilen gelirlerin doğum ve vatandaşlık koşulları arasında kurulan yasal bağlantıdan olumsuz olarak en çok etkilenen çocukların yaşam koşullarını düzeltmek için tasarlanmış özel projelere tahsis edilmesi; örneğin hiçbir çocuğun temiz su, gıda, barınma, eğitim ve sağlık gibi temel ihtiyaçlara erişiminden yoksun kalmamasını sağlama görevi ile dünya çapında bir güvenlik ağı oluşturmak için kullanılmasıdır.

Söz konusu yeniden dağıtım çaresi “*doğum hakkı imtiyaz vergisi*” (birthright privilege levy) olarak adlandırılmıştır. Doğum hakkı imtiyaz vergisi kur-

⁵¹ Sınırlar üzerindeki kontrolün ve göçün düzenlenmesi, dahil etme ile dışlama arasındaki çizginin sürekli olarak insanın sahip olduğu eylem kapasitesi ve yasal kategoriler arasındaki etkileşim tarafından belirlenmektedir. Ayelet Shachar, 'Introduction: Citizenship and the Right to Have Rights', (2014) 18(2) Citizenship Studies, 115-117.

⁵² Shachar (n 43) 71. Yeniden dağıtım için göçmen sermayesi, göçmenlerin, kazançlarını menşee ülkelerine, hükümet ya da uluslararası kuruluşlar aracılığı ile değil de doğrudan aktarmaları sebebiyle önemlidir. Bu fon enjeksiyonunun tam kapsamı ve önemini anlamak için, bu havalelerin neredeyse doğrudan yabancı yatırım kadar büyük ve zengin ulusların resmi dış yardım toplamının iki katından daha fazla olduğu gerçeğine bakılması ve gelişmenin teşvik edilmesi lüzumu bulunmaktadır. İlaveten göçmen sermayesinin güçlü bir kendi kendine yardım aracı ve tamamen göçmenlerin ya da ailelerinin kendi çabası olduğu unutulmamalıdır. Shachar (n 43) 76. Uluslararası işçi dövizleri, tahmin edilen rakam itibarıyla 128 milyar ABD Dolarından 702 milyar ABD Dolarına yükselerek uluslararası göç ve bu bağlamda oluşan kalkınmanın itici göçü olarak giderek daha fazla önem kazanmaktadır. IOM World Migration Report 2022, s.10, 39-44. < <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022> >ET: 15.04.2022.

⁵³ Shachar (n 43) 86-87.

gusunun arka plânını, doğum yolu ile edinilen vatandaşlık statüsü ile miras teorisindeki temel anlayışlar arasındaki paralellik oluşturmaktadır. Zengin bir devletin vatandaşlık statüsünü, miras alınan karmaşık bir iyelik biçiminde kavramsallaştırdığımızda, kalıtsal vatandaşlığın dağıtımcı etkileri daha çabuk görünür hale gelmektedir⁵⁴.

Adalet ve mülkiyet teorileri incelendiğinde mülkiyetin ilk iktisabı ile miras yolu ile devri arasında uygun bir ayırım olduğu görülmektedir. Üstelik, ikincisine, birincisinden çok daha kapsamlı kısıtlamalar getirilebileceği fikri de yaygın olarak paylaşılmaktadır; çünkü miras, mülk edinmenin çaba, liyakat, verimliliğe göre dağıtım, ihtiyaç gibi temel dayanakları ile uyuşmamakta; kaynakların dağılımında verimsizliğe yol açmaktadır. Bir diğer ifade ile miras, kontrol edemeyeceğimiz genetik durumdan ya da doğuştan gelen bir yetenekten ziyade insan yapımı bir yasal yetkilendirme ve devam ettirme rejimidir. Bu cepheden vatandaşlık ilgisi kurulduğunda doğuma bağlanmış ve önceden belirlenmiş koşullar nedeniyle özgürlüğü sınırlananlar için fırsat eşitliği ilkesi ihlal edilmektedir. Bir diğer ifade ile kalıtsal vatandaşlık, güç ve servetin, bu statüyü devralan kişilerin elinde dengesiz şekilde yoğunlaşmasına yol açarken diğerlerinin bu sisteme girmesini veya adil ve açık şartlarda faydalarından yararlanmasını engellemektedir⁵⁵.

Mülkiyet-vatandaşlık benzeştirmesindeki kısıtlayıcı miras yaklaşımı⁵⁶, mensubiyet talepleri reddedilenlerin temel beklentilerinin yerine getirilmesini sağlamakta; adaletsiz bir aktarım sistemini meşrulaştırmak için eşik görevi üstlenerek vatandaşlığın mülkiyet benzeri boyutunu yeniden yazmak için bir argüman sunmaktadır. Shachar, özellikle iki temel kısıtlamadan bahsetmektedir: 1) herhangi bir kişinin hediye veya miras yolu ile edinebileceği meblağın ılımlı bir bağımsızlık oluşturmaya yetecek miktarda sınırlanması 2) belirli bir asgari düzeyin üstündeki tüm miraslar üzerinde mülkiyetin kaçırılmasına (muzavaa) yol açmadan, en yüksek geliri sağlayacak şekilde artan oranlı bir vergi

⁵⁴ Shachar (n 43) 86.

⁵⁵ Shachar (n 43) 88-89.

⁵⁶ Shachar, bu yaklaşımı geliştirirken 20.yy başlarında Eugenio Rignano tarafından nesiller arası servet transferine bağlı eşitsizliği azaltma çabasının bir parçası olarak ileri sürülen “kuşaklar arası hak sahipliğinin azaltılması” kavramından faydalandığını ifade etmektedir. Rignano, bireyleri çalışmaya ve tasarruf etmeye motive eden teşvikleri yok etmeden mirası kısıtlamanın yolunu, miras bırakılacak mülkün kökenine veya yaşına göre ayırt etmek biçiminde göstermektedir. Onun şemasının özeti, bir kişinin yaşamı boyunca yarattığı veya tasarruf ettiği mülk ile miras kalan mülk arasında ayırım yapmaktır. Bu, bir kişinin yaşamı boyunca yarattığı veya tasarruf ettiği mülk ile (0 transfer) o kişinin önceki neslinin çalışması ve tasarrufu ile gelen mülk (1.transfer) ve başkalarından gelen mirası miras alanlar yani kendileri menşe ülke dışında doğmuş ebeveynlerinden doğan çocuklar için (2.transfer) arasında ayırım yapılmasını gerektirmektedir. Rignano ilkesi uyarınca, devir sayısı ne kadar yüksekse varisin hakkının o kadar zayıf olacağı öngörülmektedir. Shachar (n 43) 92.

belirlenmesi. Bunların kalıtsal vatandaşlık alanına uygulamasının tam anlamı ile dünyamızı değiştireceğini coşkulu bir şekilde dile getirmektedir⁵⁷.

Tam da bu noktada, bir öngöründen mi yoksa hayalden mi bahsedildiği düşünülebilecekken, doğum hakkı imtiyaz vergisinin, ahlaki bir taahhütten öte, bağlayıcı bir yükümlülük olarak tasarlandığı anlaşılmaktadır. Oluşabilecek tereddüt, *bir politika aracı olarak servetin bir nesilden diğerine aktarıldığı anda üzerine vergi koymak, her zaman ilerlemeyi artırmak için kullanılmıştır* şeklindeki somut bir hukuki-politik yanıtla giderilmektedir⁵⁸. Vatandaşlık bağlamında bu vergilendirme, zengin bir devletin vatandaşlığının doğum yolu ile bir varise devredildiği anda gerçekleşmektedir⁵⁹.

Doğum hakkı imtiyaz vergisi yükümlülüğü, ihtiyaç temelli, cinsiyete duyarlı, asgari gelir eşiklerinden kaynaklanacak muafiyetler bir tarafa ayrılarak varlıklı siyasi bir topluma mensup olmanın işlevselliğinden yararlanan herkeşe, tek seferlik yükletilecek bir yükümlülük olarak tanımlanmaktadır. Bunun yerine getirilmesi hususunda ise her bir devletin⁶⁰ kendi ilke ve uygulamalarına bağlı olarak bunu toplu ödeme ya da ömür boyu ödenek şeklinde belirleyebileceği ifade edilmektedir⁶¹.

Doğum hakkı imtiyaz vergisinin kurumsal tasarımının, gelir artırma ve harcama olmak üzere iki yönü bulunduğu görülmektedir. Gelir artırma, hangi devletin ne kadar ödemesi gerektiğinin belirlenmesi; harcama, toplanan gelirlerin herkese en iyi şekilde genişletilmesi için dağıtılması demektir.

İzlenecek yöntem, aşamalı olarak şu şekilde belirtilmektedir. Öncelikle, küresel akışı destekleyecek bir katkı sisteminin oluşturulması,⁶² ardından vergi-

⁵⁷ Doğuştan gelen vatandaşlığı, özel bir tür miras mülkiyeti olarak ele almak, çözüm önerilerini buna göre sıralamak önemlidir. Çoğalan servetlerin sürekli birikimini yerel alanda dağıtmak için artan veraset vergilendirmesi gibi doğuştan gelen vatandaşlığın faydalarını koruyan kısıtlamalar, sürekli güç ve refah birikiminin ardışık nesillere aktarılmasını kontrol etme ve azaltma gerekçeleri ile meşrulaşır. Geri kalanın, kamusal kullanımlara ayrılması yükümlülüğü, dar ya da geniş yorumlanabilir ve bu, siyasi sınırlar içinde ve ötesinde tekrarlanan değerlendirmeler yolu ile halledilebilir. Seçilen standart ne olursa olsun bu doğrultudaki herhangi bir kabulün mevcut yükümlülük yokluğunun kesinlikle üstüne çıkacağından şüphe yoktur. Shachar (n 43) 89-94.

⁵⁸ Shachar (n 43) 97.

⁵⁹ Shachar (n 43) 97.

⁶⁰ Devlet, bu sistemde kilit oyuncu olarak tasarlanmıştır; bu yüzden vergi yükümlülüğünün gelecekte (özellikle vatandaşlığı tanımlamak için bir dereceye kadar güç kazanmaları durumunda) ulus-üstü ya da ulus-altı kuruluşlara devredilmesi teorik olarak mümkün değildir Shachar (n 43) 104.

⁶¹ Shachar (n 43) 99.

⁶² Mesela hükümet katkısının, yıllık doğum oranına dayalı ve çocuk başına bir kerelik ödemeyi temsil eden sabit bir dolar bazıyla çarpılarak (kişi başına 1000 dolar belirlenmişse 1000 x

nin kimlerden toplanıp kimlere aktarılacağına tespit edilmesi⁶³ gerekmektedir. Burada gelişmiş ülkeler arasındaki gayri safi yurt içi hasıla ve kişi başına gelirdeki potansiyel büyük farklılıklara dikkat çekilmekte; çözüm olarak vatandaş sayısının ve doğum oranlarının saptanmasında BM İnsani Gelişme Endeksi gibi bir matrizen yararlanılarak ülke sıralamalarına göre finansman oranlarının değerlendirilebileceği belirtilmektedir. Ana fikir, gelirlerin ya da katkıların ters sırada dağıtılmasıdır. Söz konusu matrise göre birinci sırada yer alan devlet, en son sırada yer alan devlete transfer etmek zorunda kalacaktır. Böylece doğuştan vatandaşlık yolu ile farklı yönetimlerde kazanılan göreceli avantaj hesaba katılarak vatandaşları, mevcut mülkiyet/vatandaşlık rejiminden en fazla yararlanan hükümetlere en ağır yükümlülüklerin yüklenmesi sağlanacaktır⁶⁴.

Zengin devletlerin küresel doğum hakkı imtiyaz vergisi dağıtım yükümlülüklerinden muaf olup olamayacakları açıklanmamış olmakla birlikte genişletilmiş göçmenlik kabul yolları işletmeleri ya da daha yoksul ülkelerden gelen göçmenler için genel giriş izinleri tahsis etmeleri durumunda vergi indirimine hak kazanabilecekleri öngörülmektedir⁶⁵.

Doğum hakkı imtiyaz vergisinin ihtiyacı olanlara somut yardım sunma potansiyelinin ötesinde, güçlü bir sembolik etkisi de bulunduğu; varlıklı devletlerdeki yararlanıcılarına miras kalan birikmiş zenginlik ve gücü kısıtlamadan kullanmaya devam edemeyecekleri sinyalini vereceği ifade edilmektedir⁶⁶.

B. ANA DÜŞÜNCE

1. Jus Nexi Vatandaşlık Esası

Jus nexi (sosyal bağlılık alakası)⁶⁷ *jus sanguinis* ve *jus soli* gibi vatandaşlığın iletildiği yöntemin temel anlamını, yani bağ (connection), birlik (union)

yıllık yeni doğan nüfus) hesaplanabileceği önerilmektedir. Shachar (n 43) 102.

⁶³ Mesela Batı Avrupa'nın tamamı, Kuzey Amerika, Avustralya, Yeni Zelanda, Japonya gibi müreffeh ve demokratik ülkelerden toplanacak, daha az ya da en az gelişmemiş bölgelere aktarılacak. Böyle bir mekanizma açıkça, zorunlu vatandaşlık mirasçılarının ayrıcalıkları için sıfır vergiye tabi oldukları statükoda bir gelişme sağlayacaktır. Shachar (n 43) 102.

⁶⁴ Shachar (n 43) 103.

⁶⁵ Shachar (n 43) 104.

⁶⁶ Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde 1916'da kabul edilen federal emlak vergisi, çok az sayıda Amerikan aile hanedanının biriktirdiği ve nesilden nesile aktardığı sarsıcı servete karşı, o sırada birçok kişi tarafından ifade edilen ahlaki öfkeye yanıt veren bir hukuk politikası olarak uygulanmıştır. Shachar (n 43) 97-98.

⁶⁷ Shachar, önsözde, başlangıçta “*gerçek üyelik ilkesi*” (genuine membership principle) olarak isimlendirmeyi düşündüğünü, daha sonra Latince bir tamlama seçilmesi konusunda görüş alışverişinde bulunulduğunu, akla ilk olarak *jus connexion*'un teriminin geldiğini; *jus nexi*'nin isim babasının Van Parijs olduğunu belirtmektedir. *Jus nexi*'nin, sosyal bağlılık alakası olarak literatürümüze adapte edilebileceğini düşünüyoruz.

veya bağlantı (linage) kavramlarını kapsamaktadır. Yasal olarak belirlenmiş soy ya da kurallarına güvenmekten kaynaklanan, çoğu zaman haksız etkilerin aksine, gerçek bir bağlantıyı temsil eden *jus nexi*, doğum olayına körü körüne güvenmekten ziyade, vatandaşlık ile aitlik sosyal gerçeği arasında bir ilgi kurmaktadır⁶⁸.

Shachar'ın düşüncesi, *jus nexi* vatandaşlık esasını *jus sanguinis* ve *jus soli*'yi bertaraf edecek güçte, tek bir seçicilik kriteri hâline getirilmesidir. Bir diğer ifade, aslında vatandaşlık aktarımlarının doğuştan ve otomatik gerçekleşmesinden taraftar değildir. Ancak *nexus*'un, yani sosyal bağlılık bağlarının oluşması için geçecek sürede siyasi ve hukuki aidiyetin nasıl tanımlanacağına ilişkin karmaşayı çözümlenemediği için *jus nexi*'yi, tamamlayıcı bir esas olarak tanımlamaktadır⁶⁹.

Jus nexi'nin özü bize, Uluslararası Adalet Divanı'nın 1955 tarihli Nottebohm kararından tanıdık gelmektedir. Bu kararda vatandaşlığın tanımlanmasında, karşılıklı hak ve yükümlülüklerin yanı sıra sosyal bağlılık durumuna⁷⁰, özellikle vatandaşlık talep eden kişide tezahür eden iradenin samimiyetine⁷¹ işaret edilmektedir. Burada hatırlanması gereken konu, bir yabancının vatandaşlığa sonradan kabul edildikten sonra, aynı samimi iradeyi muhafaza edip etmediğinin izlenmesinin gerekip gerekmediğidir. Özellikle çifte ya da çok vatandaşlık hâlinde, sosyal bağlılığın azaldığı ya da kalmadığı tespit edildiğinde tevcih edilen vatandaşlığın geçerliliğini yitirip yitirmeyeceği üzerine düşünülmesidir.

Shachar'ın, Nottebohm kararından yola çıkarak bir adım öteye gitmek istediği husus, bunu somutlaştırmak yani, yasaya girebilecek netlikte bir norma dönüştürmektir. Ne kadar “gerçek” saptamasında, sözleşme, evlilik, mülkiyet vb. hukuki konularda tarafların faaliyet gösterdikleri çevredeki eylemlerine, kamusal yaşama katılımlarına, diasporaları ile ilişkilerine ve etkileşimlerine, egemen dili öğrenmelerine, taahhüt, temlik ya da senet yolu ile kurdukları ilişkilerin kalıcılığına, devamlılığına ve ne kadar kanunlar ihtilafı problemi yarattığına bakılmalıdır. Dolayısıyla kişinin yaşamının ağırlık merkezinin değiştiği

⁶⁸ Shachar (n 43) 165.

⁶⁹ *Jus nexi*, iki şekilde anlaşılmaya müsaittir. İlk olarak, *jus sanguinis* ve *jus soli* esasına dayalı vatandaşlıktan uzaklaşarak gerçek ve etkili vatandaşlığa geçişi sağlayan yeni ve tek esas olarak kabul edilebilir. İkinci olarak *jus sanguinis* ve *jus soli* esasının yanında ve onları tamamlayan bir esas olarak kabul edilebilir. İlk anlayış, vatandaşlık kriterlerinin zorlayıcı şekilde karmaşıklaştırılmasına ve vatansızlığın artmasına yol açabilir; ikinci anlayış, gerçek ve etkili ilişki bağı gibi bir ilave ile daha fazla ve gerekçeli idari kararların verilmesini teşvik edebilir. Vatandaşlığa erişimin daha çekişmeli ve hatta liyakata dayalı olmasını sağlayabilir. Seyla Benhabib, 'Review:Birthright Citizenship', (2013) 63(3) Immigration and Global Poverty, The University of Toronto Law Journal, 509.

⁷⁰ Erdoğan Göger, 'Devletler Hususi Hukukunun Mahiyeti', (1970) 27(3-4), AÜHFD, 189.

⁷¹ İlhan Unat, *Nottebohm Kararı ve Tabiiyetin Gerçekliği İlkesi* (Sevinç, Matbaası, 1966) 72-74.

bu süreç, *jus nexi* esasının çekirdeğidir ve gerçek bağların, hukuken tanınmayı hak ettiği fikrine dayanak oluşturmaktadır⁷².

Yaşamlarının büyük bölümünü doğdukları ülkede veya soylarının olduğu ülkede sürdürenler için *jus nexi*'ye geçiş önemli bir fark yaratmamaktadır. Çünkü onlar ne olursa olsun zaten tam vatandaşlık statüsünü kazanmaktadır. Buna karşılık esas değişiklik, sınır ötesi taşınanlar bakımından; özellikle iki grup için fark yaratabilir:

1. Doğuştan sahip olunan vatandaşlık unvanının itibari mirasçuları (miras olarak vatandaşlık aldıkları ülkeyi terk eden göçmenlerin çocukları veya torunları)
2. Vatandaş olmayan uzun vadeli mukim paydaşlar (ülkede yerleşik olup da henüz vatandaşlık edinmemiş kişiler)

Shachar, birinci grup için aşırı dahil edilenler nitelemesini yapmakta ve azalan vatandaşlık hakkı ölçeğinin; ikinci grup için eksik dahil edilenler nitelemesini yapmakta ve artan vatandaşlık ölçeğinin benimsenmesini önermektedir⁷³. Azalan vatandaşlık hakkı ölçeğinde nesiller arası zaman akışı faktörü hesaba katılmaktadır. Buna göre asli vatandaşın menşesi siyasal düzenden ayrıldığı zamandan bu yana aradaki nesillerin sayısı arttıkça vatandaşlığın otomatik olarak aktarılmasına, *jus nexi* gerekçe gösterilerek kısıtlama getirilebilecektir. Artan vatandaşlık hakkı ölçeğinde ise halihazırda otoritesine tabi olduğu siyasal düzen ile gerçek bağlarını kurmuş yerleşik paydaşlar ve onların çocukları bakımından uygulanma kabiliyeti doğmaktadır. Buna göre kalış süresi ne kadar uzarsa, sosyal bağlar ne kadar derinleşirse dahil olma iddiası o kadar

⁷² Benzer gelişmeler, yerel ve belediye düzeyinde meydana gelmektedir. Burada isnada (ascription) dayanmayan şehir vatandaşlığı (city citizenship) tanımlarının yükselişi görülmektedir. Mesela Amsterdam gibi şehirlerde, metropolde en az beş yıl ikamet eden vatandaş olmayanlara istihdam, ikamet ve yerel topluluğa olan sosyal bağlılıkları yolu ile gerçek bağları öne çıkararak yerel oy hakkı (local franchise-yerel düzeyde kamusal hayata katılım imtiyazı) verilmektedir. Bu şehir vatandaşları daha sonra şehir çapında çıkarlarını ve seslerini temsil etme ve siyasi partiler kurma hakkına sahiptir. Vatandaş olmayanların siyasi bir duruş kazanması, doğum yeri ya da kan bağına atıfta bulunmaksızın, bir yerde oturmak, oraya ait riskleri ve vaatleri paylaşmak, başkaları ile etkileşim kurmak ya da bir mahkeme kararının gerekçesinde bu dirsek temasına yer verilmiş şekilde bir katılım nosyonu aracılığı ile gerçekleşmektedir. Bu bağlamda *jus nexi* reformu, aidiyet tanımlarının yerel ve uluslararası düzeyde yeniden gözden geçirilmesi; mülkiyet ve ilgili hukuk alanlarına yönelik eleştiri sebebiyle yeniden kavranmasına yol açmaktadır. Bu yeniden kavrayışlar (reconceptions), statik kalıplaşmış biçimciliğe yapılan geleneksel vurguyu açıkça reddetmekte, bunun yerine aktüel, gerçek, gündelik ve anlamlı ilişkiler ve insan etkileşimleri ağının değerini vurgulamaktadır. Bu reformun pratiğe dökülmesi, belirli anlaşmazlıkları, siyasi sorunları, yasal analizleri, sosyal alışverişin ve kalıcı karşılıklı bağımlılık ilişkilerini dikkate alarak daha geniş bir sosyal bağlama yerleştirerek yapmak mümkündür. Shachar (n 43)166-167.

⁷³ Shachar (n 43) 170.

güçlenecek, göçmen karşıtlığı azalacaktır⁷⁴.

Shachar'ın *jus nexi*'ye ilişkin olarak önemle vurguladığı nokta, vatandaşlığa yönelen yolda ikameti ve ikametın süresini tek başına gözetmemesidir. Bu bakımdan *jus nexi*, usulüne uygun şekilde ikamet eden herkes için vatandaşlığa otomatik olarak geçmek için *ex lege* bir usul değildir. Bir diğer ifade ile ikamet, vatandaşlık bakımından önemli bir göstergedir ancak *ex lege*'nin aksine zorunlu bir yaratmamakta tam tersine yaşam merkezi zaten değişmiş olanlar lehine bir katılım karinesi oluşturmaktadır⁷⁵.

Jus nexi'nin, ülkeye izinsiz giriş yapan göçmenler bakımından da alternatif olarak değerlendirilecek bir yönü bulunmaktadır. Shachar burada da bir kez daha mülkiyet analojisine başvurmuştur. Ters mülkiyet (adverse possession) ya da ücret kuyruğu (fee tail) öğretileri uyarınca sahibinin izni olmadan bir başkasına ait mülkü yeterli bir süre elinde bulunduran kişi o şeyin mülkiyetini kazanmaktadır. Bu, yasa dışı giriş yapan göçmenlerin eylemleri üzerinden ele alındığında, bir kişinin ikametgahı barışçıl ise bir süre sonra yasa dışı girdiği ülkenin vatandaşlığını kazanabileceği sonucuna varılabilmektedir. Common Law'a atfedilen pragmatik değerlendirme kıstasında hak kazanmanın temeli, Oliver Wendell Holmes'e ait "*uzun süredir zevk alınarak ve ait kılınarak kullanılan her şey ister eşya ister görüş olsun, insanın varlığında kök salmaktadır*" sözü uyarınca kök salma fikrinden paye almaktadır. Kökleşmeyi merkeze alan bu yaklaşım, aynı zaman, aynı ilişkiler ve aynı beklentilerde bir süre sonra hukuki açıdan yasal statüde bir değişiklik yapılması zorunluluğunu doğurmakta; hatta demokratik toplumlarda somut ve kapsayıcı bir katılım idealini gerçekleştirmeye yönelik yöntem yaratılmasını önermektedir⁷⁶. O hâlde yetkililer, milyonlarca izinsiz göçmenin olumsuz mülkiyetine göz yummuşlarsa bir zaman sonra bu kişilerin sınır dışı edilmeye karşı dokunulmazlık elde edecekleri değerlendirilebilmektedir. Bir diğer ifade ile ülkeye izinsiz giriş yapmış bir göçmen, bir süre sonra *nexus* geliştirmişse statüsü yasal hâle geçebilecektir.

YUKK⁷⁷'de Türkiye'den sınır dışı edilen yabancıların Türkiye'ye girişlerinin Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ya da valilikler tarafından yasaklanabileceği (m.9/ı) ancak yine Genel Müdürlüğün giriş yasağını kaldırabileceği veya giriş yasağı saklı kalmak kaydı ile yabancıların belirli bir süre için Türkiye'ye girişine izin verilebileceği (m.9/vı) düzenlenmektedir. Kanun'da ve Uygulama Yönetmeliği'nde (m.8/ı-e) giriş yasağının hangi sebeplere dayanılarak kaldırılacağı belirtilmemiş, sadece "*gerekli görülmesi*"nden bahsedilmiştir. *Jus nexi*'nin bu noktada işlev göreceği tasavvur edilebilir.

⁷⁴ Shachar (n 43) 171.

⁷⁵ Shachar (n 43) 179.

⁷⁶ Shachar (n 37) 113-114.

⁷⁷ RG: 11.04.2013/28615

2. Jus Nexi ve Yurt Dışında İkamet Eden Vatandaşlar

Jus nexi, yurt dışında ikamet eden vatandaşlar bakımından da etkili bağların sürdürülüp sürdürülmediğinin kontrolüne yönelik işlev görmektedir. Örneğin ABD, deniz aşırı ülkelerde yaşayan vatandaşları için azalan nesiller arası hak olarak nitelendirilebilecek bir şeyi benimsemiştir. Bir kişinin, doğumdan bir süre önce ABD’de ikamet edip artık ABD’de yaşamayan ebeveyninden, doğum yolu ile, ABD vatandaşlığını kazanabilmesi için ebeveyninin, gerçek bağlantı şartını sağlamış olması gerekmektedir. Bir diğer ifade ile ABD’den ayrılan kişinin vatandaşlık statüsünü bir sonraki nesle devrederken gerçek bağlantı şartını yerine getirmiş olması; ebeveynlerden biri ABD vatandaşı değilse, çocuğun doğumundan en az beş yıl önce ABD’de fiziksel olarak bulunmuş olma şartı aranmaktadır. Gerçekte bu, ABD vatandaşlığına ilişkin değerli hakkı ileten kişinin “Amerikalı olmanın” yaşanmış gerçekliğini deneyimlemiş olması zorunluluğunun yasa yolu ile resmileştirmektedir. Gerçek üyelik deneyimine yapılan vurgu, Amerikalı olmanın tanımına hangi içeriğin verilmesi gereğine ilişkin kimlik ve aitlik sorunlarından kaçınmamızı sağlamaktadır. Bu tür bir *jus nexi*, Amerikan hukukunun, söz konusu ailenin, ABD’deki gerçek yaşamla yakın bir teması olmamasına rağmen ABD vatandaşlığını çocuklarına süresiz olarak aktarabilecek bir gurbetçi sınıfının yaratılmasından kaçınma girişimini yansıtmaktadır⁷⁸.

Benzer şekilde İngiliz Vatandaşlık Yasasına göre yurt dışında doğan bir çocuk İngiliz vatandaşlığını, ebeveynlerinden biri İngiliz vatandaşlığını doğum yolu ile edinmiş olması şartı ile kazanmaktadır. Kanada’da Rignano’nun tipolojisine uygun şekilde iki numaralı transferden yararlananlar yani kendileri Kanada dışında doğmuş ebeveynlerinden doğan çocuklar için bulaşma otomatik gerçekleşmemektedir. Vatandaşlık Yasası’nın 8.Bölümü, doğuştan sahip olunan hakların koruması için bu tür itibari mirasçıların ülke ile bağlantılarını kayıt yaptırarak en az 1 yıl Kanada’da yaşamaları ya da ülke ile önemli bağlantılar kurmaları istenmektedir. Bu bağlantı kurma ya da yeniden etkinleştirme gereksinimine yönelik yollar; 14 yaşından sonra ülkede bir yıldan fazla ikamet etmek, Kanada’da orta öğretim veya lise kurumuna devam etmek, ülkenin resmi dillerinden birini yeteri düzeyde bilmek, Kanada’da veya yurt dışında bir kolektifin kamu hizmetinde çalışıyor olmak şeklide belirlenmiştir⁷⁹.

Diğer ülkeler, vatandaşlık yasalarında, haklarını yalnızca kan yolu ile alan ebeveynlerden yurt dışında doğan çocukların, ebeveynlerinin menşe ülkesinde belirli bir süre ikamet etmelerini şart koşmaktadır. Yakın zamana kadar kuşaklar arası sınırsız vatandaşlık aktarımını destekleyen Almanya bile, 2000 yılında, doğuştan gelen vatandaşlık yasasını değiştirerek yurt dışında doğan ikinci

⁷⁸ Shachar (n 43) 174.

⁷⁹ Shachar (n 43) 174.

nesil (torun) açısından durak noktası oluşturmuştur. Bu çocuklar için Alman vatandaşlığı otomatik değil ebeveynlerinin çocuğun doğumunu sıkı bir zaman çerçevesinde bir Alman Büyükelçiliğine veya Konsolosluğuna beyanına ve kaydına bağlıdır⁸⁰.

Türk hukukunda milli güvenlik bakımından engel teşkil edecek bir hâli bulunmamak şartı ile çıkma izni almak suretiyle Türk vatandaşlığını kaybedenler ya da ana babalarına bağlı olarak Türk vatandaşlığını kaybedip de ergin olmalarından itibaren üç yıl içinde seçme hakkını kullanmayanlar, Türkiye’de ikamet etme şartı aranmaksızın İçişleri Bakanlığının kararı ile yeniden vatandaş olabilmektedir. (TVK⁸¹ m. 13)

3. Yargı Kararlarında Jus Nexi

Gerçek bir yaşam merkezi bağlantısının öneminin kabulü, son yıllarda Avrupa Birliği Adalet Divanı’nın (ABAD) içtihatlarında da görülmektedir. Mesela 2004 yılında ABAD tarafından karara bağlanan Collins davasında Mahkeme, ABD ve İrlanda vatandaşı olan Brian Francis Collins’in sürekli ikamet etmediği Büyük Britanya’da iş arama ödeneği takip etme hakkına sahip olup olmadığını belirlemiştir. Collins, ABD’de doğduğu için *jus soli* ile ABD; *jus sanguinis*’e dayalı olarak da İrlanda vatandaşlığına sahiptir. Collins, 1978’de üniversite eğitiminin bir parçası olarak İngiltere’de bir dönem geçirmiş; ABD’ye dönmeden önce 1980 ve 1981’de İngiltere’de yarı zamanlı işlerde çalışmıştır. Neredeyse 20 yıl sonra iş aramak için İngiltere’ye dönmüştür. İrlanda vatandaşı olduğu için aynı zamanda Avrupa Birliği vatandaşı da olan Collins’in İngiltere’de iş arama hakkına sahip olduğu tartışmasız olmakla birlikte İngiltere’ye gelişinden bir sonra iş arama ödeneği talep etmiş; talebi, İngiltere’de ikametgahı olmadığı için reddedilmiştir. Mahkeme, Collins’in miras aldığı vatandaşlık statüsünün, tek başına onu vatandaşlığa bağlı her türlü mal ve hizmetten hemen yararlanmaya uygun kıldığı iddiasını kabul etmemiştir. Bunun yerine Mahkeme, söz konusu faydaların sadece vatandaşlık statüsüne sahip olanların değil, fiili davranışları sebebiyle ilgili yargı çevresi ile gerçek bir bağlantı kurmuş kişilere ayrılması gerektiğine karar vermiştir⁸².

Collins kararından önce Martinez -Solo davasında ise ABAD, ilgili yargı çevresi ile (Almanya) genişletilmiş ikamet ve derin sosyal bağlar kuran işçi olmayan bir göçmenin bu bağlar sayesinde o siyasi topluluk tarafından sağla-

⁸⁰ “Çocuğun Alman vatandaşı olan annesi veya babasının, 31.12.1999’dan sonra Almanya dışında doğmuş olup, mutlak meskeni de doğduğu Almanya dışındaki ülkedeysse, çocuk Alman vatandaşlığını kazanamaz, meğerki çocuğun doğumundan başlayarak bir yıl içinde başvurulmuş olunsun” (StAG § 4/4).

⁸¹ RG: 12.06.2009/27256

⁸² ECJ Judgement of 23.03.2004 C-138/02<<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62002CJ0138>> ET: 20.04.2022.

nan kamu mallarına erişim hakkı elde ettiğine karar vermiştir. Martinez-Solo kararının gerekçesi, azalan hak kazanma mantığının tersidir. Bu davadaki yasal iddia, dar bir biçimde kalıcı haklara bağlanan sosyal yardımlara başvurmak olarak tanımlansa da artan vatandaşlık matrisine dayanmaktadır. Mahkeme, sosyal bağlar ne kadar güçlü ise o siyasi topluluğun tüm sosyal ve ekonomik yaşamına katılmak isteyen kişinin iddiasının o kadar güçlü olduğu sonucuna varmıştır⁸³.

Amerikan içtihatlarında da vatandaş olmayan uzun süreli sakinlerin, siyasi topluluk ve toplumla gerçek bağlar kurarak vatandaşlık kazanma (earned membership) fikrini vurgulanmaktadır. Somut örnek olarak Göç ve Uyruluk Yasasının 240A bölümünde, hakkında resmi sınır dışı kararı verilmiş olan kişilerin, hükümetten, kalmalarına izin verecek bir feragat talebinde bulunmalarına izin verilebileceği düzenlenmektedir. Göçmenlik hakimlerine bu tür talepleri değerlendirirken ülkedeki ikamet süresi, aile bağları, topluma hizmet kanıtları, iş geçmişi, davalı ve onun maruz kalabileceği zorluk faktörlerini dikkate almaları talimatı verilmektedir. İlâveten kişinin yaşı, sağlığı, seyahat etme kabiliyeti, sabıka kaydının olmaması ve uzun süreli ikamet edenlerin veya aile üyelerinin ülkede kalmalarına ve uyum sağlamalarına izin verilmesi, lehine ağırlık oluşturacak sebepler olarak görülmektedir⁸⁴.

Türk hukukunda MÖHUK⁸⁵ m.4/1-c’de yetkili hukukun vatandaşlık esasına göre tayin edildiği hâllerde birden fazla devlet vatandaşlığına sahip olup, aynı zamanda Türk vatandaşı olmayanlar hakkında, daha sıkı ilişki içinde buldukları devlet hukukunun uygulanacağı düzenlemektedir.

III. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Shachar’ın doğum hakkı imtiyaz vergisi düşüncesi, teoride haklı ve umut verici olsa da pratikte işler görünmemektedir. Zengin devletlere, bir yeniden dağıtım görevi tanımlanmakta ancak bu görevin nasıl paylaşılacağı ve denetleneceği meselesine temas edilmemektedir. Ahlakî bir taahhüdün ötesine taşınarak hukuki bir sorumluluk olarak plânlanmış olan düşüncenin, uluslararası boyutlandırılması yapılmamıştır. Ayrıca, günümüz dünyasında imtiyazlı kişilerin, doğuştan gelen vatandaşlığın adaletsizliğinin sarsıcı sonuçlarını ortadan kaldırma mücadelesinde birer piyadeye dönüştürüleceği yönündeki beklenti de gerçekçilikten öte fazlasıyla romantiktir.

Ulus-ötesi vatandaşlık tipleri, kendi içinde öne çıkardıkları bakış açıları ile birbirleri ile kıyaslanabilir. Hepsindeki ortak argüman, mensubiyettir. Bunu

⁸³ ECJ Judgement of 12.05.1998 C-85/96< <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:61996CJ0085> > ET: 20.04.2022.

⁸⁴ Shachar (n 43) 178.

⁸⁵ RG: 12.12.2007/26728

“*membership*” olarak ifade etmiş olsalar da bizce vatandaşlık hukuku terminoloji bakımından üyelik yerine mensubiyet demek daha uygundur. Zira mensubiyet, ilgili, ait, nispetli olan demektir. Göçmenler, müntesip kabul edileceklerdir. Sosyal bağlar sebebiyle vatandaşlığı intisap etmeleri müktesep yoldan gerçekleşecektir. Mensubiyet argümanını savunan görüşlerin ortak paydası, toplumsal hayata katılımı önelemeleridir; ancak hiçbirinde vatandaşlık statüsünün sonradan yüklenilmesi bir esas olarak tartışılmamıştır. Bu bakımdan *jus nexi* farklıdır. Vatandaşlık kabulündeki seçicilik kriterlerine yönelik tümel ve fakültatif olmayan bir kavramdır ve ölçülebilir netlikte bir katılımı gerektirmektedir.

Jus nexi ahlaki prensipten öte, normatif olma özelliğine sahiptir. İkinci olarak vatandaşlığın sonradan edinilmesini hem hak olarak kabul eden hem de yetkili makamın takdir kararı biçiminde düzenleyen hukuk sistemleri için kullanılabilir. İlaveten, gelecek bir zamanda tek başına, asli vatandaşlık kriteri olarak işlev görmesi de mümkündür.

Mahfuz yetkinin sınırlandırılması bağlamında hakkın kötüye kullanılmamasının üst sınırını oluşturabilir⁸⁶. Özellikle ulus-ötesi göçe kaynaklık eden sebepler düşünüldüğünde mahfuz yetkinin uluslararası kontrole ihtiyaç duyulduğu gerçeği ile karşılaşırız. Türkiye’deki popülist politikalara bağlı olarak, rüzgâr nereden eserse durumundan sıyrılmak için, fiili durumun hukukla bağdaştırması, makul ve kuvvetli haklı gerekçeler üretmek zorunluluğu doğmaktadır.

Jus nexi’yi, tamamlayıcı esas özelliği ile kabul ederek, Türk hukuku bakımından değerlendirecek olursak vatandaşlığın sonradan oluşmasında önemli ölçüde işlev göreceği düşünülmektedir. Kanaatimizce, TVK⁸⁷’nin sistematizmasının, bu kısım itibarıyla, yeniden düzenlenmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Türk vatandaşlığına kabul olunacak kişilerin, seçicilik kıstaslarının arasındaki farklardan ve siyasi idarenin bu konudaki egemenlik yetkisini yanlış yorumlamasına bağlı doğan karmaşadan kurtulmak, Türkiye’nin gelecek nesillerini düşünerek atılması gereken acil adımlardan bir tanesidir.

TVK m.11/1-c’de Türk vatandaşı olarak başvuran yabancı, Türkiye’de yerleşmeye karar verdiğini davranışları ile teyit etmesi gerekmektedir. TVK m.11/1-b ile düşünüldüğünde, ikamet kriterinin taşıdığı anlam sebebiyle, başlangıçta bir tezatlık varmış gibi görünse de böyle olmadığı, amaçsal yorumda bulunularak açıklanabilir. Bizce bu kıstasın işaret ettiği husus, sosyal uyumdur. Amaç kök salma saikine referans veren tutum ve davranışların ilgili yabancı tarafından benimsenmiş olduğunu görmek, aitlik değerlendirmesi yapmak ise *jus nexi*, bunu teyit edebilir. Bir diğer ifade ile *jus nexi*, yerleşme niyetini davranışları ile teyit etme kıstasının somutlaştırılmasında fonksiyon görecektir

⁸⁶ Unat (n 70) 94-98.

⁸⁷ RG: 12.06.2009/27256

Türk hukukunda, vatandaşlık statüsü, şartları sağlayan herkes yönünden bir hak olarak tanımlanmamıştır (TVK m.10/1). Ancak zaten *jus nexi*, otomatik kazanım sağlayacak *ex lege* usulde formüle edilmediği için yetkili makamın takdir kararına yön verecek karine özelliği işe yarayacaktır.

Öte taraftan ikamet şartını sağlamış olsa da bu ikametın devam ettirilip ettirilmediği, vatandaşlık verildikten sonra kontrol edilmediği için gerçek bağlar hakikati sebebiyle sürdürülebilirlik denetimi yapılmasına imkân sağlayacaktır. *Nexus* sebebiyle, ikamet şartının yerine getirilmemesi, makul sebeplere dayanırılmadığında, vatandaşlığın kaybı sonucu olarak dahi düşünülebilir.

TVK m.13'te milli güvenlik bakımından engel teşkil edecek bir hâli bulunmamak şartı ile, Türkiye'de ikamet etme süresine bakılmaksızın, İçişleri Bakanlığı'nın kararıyla yeniden Türk vatandaşlığını kazanabilecek kişiler arasında ana veya babalarına bağlı olarak Türk vatandaşlığını kaybedip de ergin olmalarından itibaren üç yıl içinde seçme hakkını kullanmayanlar sayılmaktadır. Burada akla, seçme hakkını kullanmamış birine, niçin bir kez daha böyle bir imkânın tanınmış olabileceği gelmektedir. İlgili kişinin, daha önce Türk vatandaşı olması, bu noktada, kanaatimizce tatminkâr bir cevap olmamakta; Türkiye ile irtibat ve bağlılığın devam ettiği yönünde kuvvetli bağlantının aranması gerekmektedir. İşte, *jus nexi* burada da kullanılabilme özelliğini haizdir.

Türk hukukunda MÖHUK⁸⁸ m.4/1-c'de yetkili hukukun vatandaşlık esasına göre tayin edildiği hâllerde birden fazla devlet vatandaşlığına sahip olup, aynı zamanda Türk vatandaşı olmayanlar hakkında, daha sıkı ilişki içinde buldukları devlet hukukunun uygulanacağı düzenlenmektedir. Daha sıkı ilişki içinde bulunulan devletin saptanması demek *nexus* ölçütlerinin belirginleştirilmesine olanak sağlayacaktır. Bu da bize taşınmaz mal edinmek, iş kurmak, yatırım yapmak vb. metalaşmış duygusuz ölçütlerin ötesine ve daha derinine gitme olanağı sunacaktır.

YUKK⁸⁹'da Türkiye'den sınır dışı edilen yabancıların Türkiye'ye girişlerinin Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ya da valilikler tarafından yasaklanabileceği (m.9/11) ancak yine Genel Müdürlüğün giriş yasağını kaldırabileceği veya giriş yasağı saklı kalmak kaydı ile yabancıların belirli bir süre için Türkiye'ye girişine izin verilebileceği (m.9/v1) düzenlenmektedir. Kanun'da ve Uygulama Yönetmeliği'nde (m.8/11-e) giriş yasağının hangi sebeplere dayanılarak kaldırılacağı belirtilmemiş, sadece “*gerekli görülmesi*”nden bahsedilmiştir. *Jus nexi*'nin bu noktada işlev göreceği tasavvur edilebilir.

Jus nexi, vatandaşlığın muhtevasını bölen bir anlama sahip değildir. Bu bakımdan vatandaşlığın yarattığı vasıf eşitliği sebebiyle siyasi katılım hakkından

⁸⁸ RG: 12.12.2007/26728

⁸⁹ RG: 11.04.2013/28615

muafiyet ya da öz yönetim talebi gibi taleplerin gündeme gelmesi tehlikesi de doğmayacaktır.

Jus nexi, Suriye vatandaşlarına vatandaşlık verilmemesi yönündeki kararların haklı gerekçesi olarak kullanılabilir. Çünkü onlar zaten, tabii oldukları hukuki rejim sebebiyle ikamet iznine sahip değildiler. Burada sorumuz şu olmalıdır? Ankara'da yaşayan Suriyeli gençler, “*oluşturdukları diasporik bilinç ile bir sosyolojik özne olarak anavatanından uzakta yeni bir vatan ve yeni bir kültürel kimlik yaratabilmiş*”⁹⁰, Türk toplumu ile özdeşleşebilmişler midir? Çeşitli uyum raporlarına bakıldığında, etkili bağlar kurmanın çok ötesinde olduğumuz, bilakis gün geçtikçe kutuplaşmaya gittiğimiz görülecektir.

KAYNAKÇA

Abadan Unat N, *Bitmeyen Göç-Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017).

Arendt H, *Totalitarizmin Kaynakları-2: Emperyalizm*, çev. Bahadır Sina Şener, Seçme Eserler 4, (İletişim Yayınlar, 2021).

Bader MV, ‘Practical Philosophy and First Admission’, (Winter-Spring 2000) 20(1) SAIS Review, 39–59.

Bauböck R, ‘Global Justice, Freedom of Movement and Democratic Citizenship’, (2009) 50(1) European Journal Of Sociology, 1-31.

Bauman Z, *Kapımızdaki Yabancılar*, çev. Emre Barca, (Ayrıntı, 2021).

Benhabib S, *Ötekilerin Hakları-Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar*, çev. Berna Akkıyal, (İletişim, 2018).

— — ‘Review: Birthright Citizenship, Immigration and Global Poverty’ (2013) 63(3) The University of Toronto Law Journal, 496-510.

Carens, J.H, *The Ethics of Immigration*, (Oxford University Press, 2013).

— — ‘Aliens and Citizens: The Case for Open Borders., The Review of Politics’, (Spring 1987) 49(2) 251–273.

Castles S, ‘The International Migration Review’ (Winter 2002) 36 (4) Host Societies and the Reception of Immigrants: Institutions, Markets and Policies, 1143-1168.

Günuğur H, *Avrupa Birliği Hukukunun Uluslarüstü (Supranasyonal) Niteliği,- Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri, ATAUM 30. Yıl Armağanı*, Derleyenler Sanem Baykal, Sinem Akgöl Açıkmeşe, Belgin Akçay, Çağrı Erhan, (2018).

⁹⁰ Abadan Unat (n 7) 315.

Göçer E, 'Devletler Hususi Hukukunun Mahiyeti', (1970) 27(3-4), AÜHFD, 173-192.

Hugo G, 'Migrants in Society: Diversity and Cohesion' (September 2005) Global Commisison On International Migration (GCIM), 1-52.

Joppke C, *Neoliberal Nationalism-Immigration and The Rise Of The Populist Right*, (Cambridge University Press, 2021).

Kymlicka W, *Çokkültürlü Yurttaşlık*, çev. Abdullah Yılmaz, (Ayrıntı, 2020).

Lister M, 'Marshall-ing Social and Political Citizenship: Towards A Unified Conception Of Citizenship', (2005) 40(4) Government and Opposition, 471-491.

Marshall TH and Bottomore T, *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*, çev. Ayhan Kaya, (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006).

Nuhoğlu Soysal Y, *Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe*, (The University Of Chicago Press, 1994).

Özkan I, *Göç, İltica ve Sığınma Hukuku* (Seçkin, 2013).

— — *Hukukun Küreselleşmesi ve Ulusötesi Hukuk* (On İki Levha, 2021).

— — 'Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları Işığında Avrupa Birliği'nin Göç ve Sığınma Politikası' (2011) 1 Ankara Barosu Dergisi, 165-188.

Özkul, D, *Diaspora ve Ulus-Ötesi Göç, Ulus-Ötesi Göç: Uluslararası Göç Yazınında Yeni Bir Paradigma, Küreselleşme Çağında Göç-Kavramlar-Tartışmalar*; Derleyenler: S.Gülfer İhlamur Öner, N.Asılı Şirin Öner, (İletişim, 2018).

Rawls, J, 'The Law Of Peoples', (1993) 20(1) Critical Inquiri, Autumn, 36-68.

Shachar, A, *The Birthright Lottery-Citizenship and Global Inequality*, (Harvard University Press, 2009).

— — 'Earned Citizenship: Property Lessons for Immigration Reform', (2011) 23(1) Yale Journal Of Law & The Humanities, 110-158.

— — and Hirschl R, 'Citizenship as Inherited Property', (2007) 35(3) Political Theory, 35(3), 253-287.

— — 'Introduction: Citizenship and the Right to Have Rights', (2014) 18(2) Citizenship Studies, 18 (2), 114-124.

Şenol Sert, D, *Uluslararası Göç Hareketlerinin Tarihsel ve Kuramsal Değerlendirilmesi-Uluslararası Göç Yazınında Bütünlüyci Bir Kurama Doğru, Küreselleşme Çağında Göç-Kavramlar-Tartışmalar*; Derleyenler: S. Gülfer İhlamur Öner, N.Asılı Şirin Öner, (İletişim, 2018).

Unat İ, *Nottebohm Kararı ve Tabiiyetin Gerçekliği İlkesi*, (Sevinç Matbaası, 1966).

Uluslararası Göç Örgütü, *Göç Terimleri Sözlüğü*, Editörler: Richard Perruchoud, Jillyanne Redpath Cross, No 31, (2013).

Uluslararası Göç Örgütü, *Göç Terimleri Sözlüğü*, Editörler: Richard Perruchoud, Jillyanne Redpath Cross, No 31 (2013).

Vertovec S, 'Conceiving and Researching Transnationalism, (March 1999) 22(2), *Ethnic and Racial Studies*, 445-462.

Weil P, 'From Conditional To Secured and Sovereign: The New Strategic Link Between The Citizen and The Nation- State In A Globalized World', (2011) (9) *International Journal Of Constitutional Law*, 615-635.

İnternet Kaynakları

<https://publications.iom.int/books/global-migration-indicators-2021>

<https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/rapor-kuresel-adaletsizlik-dunya-yoksulluk-ve-esitsizlik-raporu.pdf>

https://wir2022.wid.world/www-site/uploads/2022/03/0098-21_WIL_RIM_RAPPORT_A4.pdf

<https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62002CJ0138>

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:61996CJ0085>

